

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

NİSAN 1966

ARTVİN
ÖZEL
SAYISI

İÇİNDEKİLER:

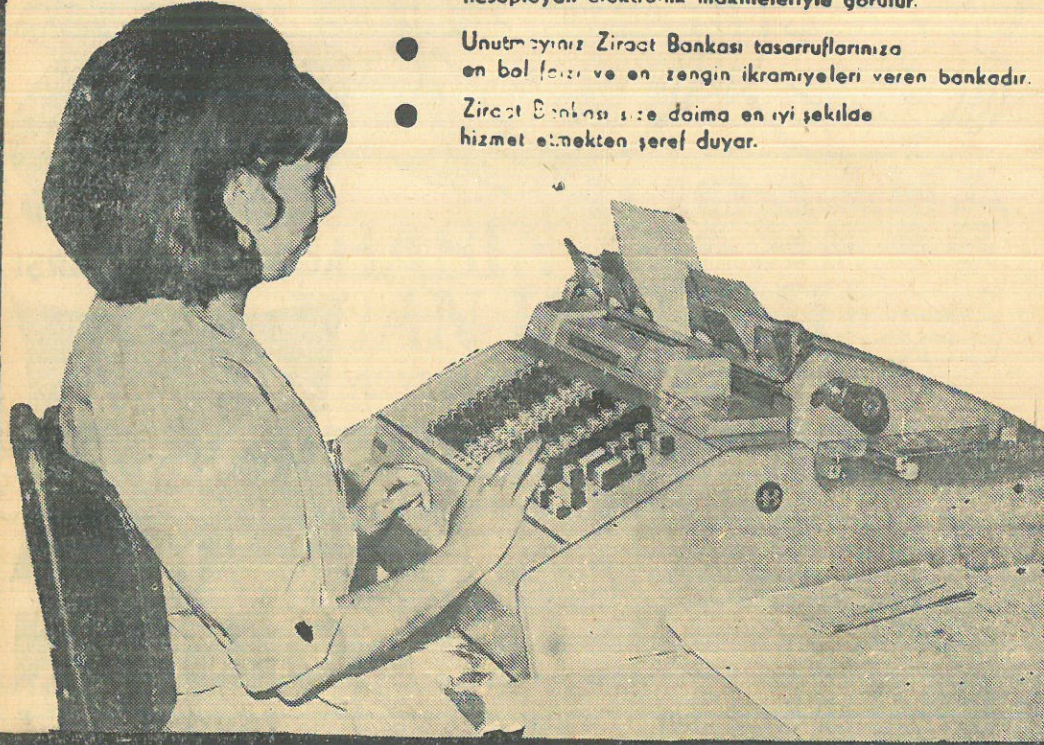
Artvin İlîmiz	Artvin T.T.D.
I. Selim Çağında Hopa İle Artvin Köyleri	KIRZIOĞLU M. Fahrettin
Artvin'de Folklor Konuları	M. Âdil ÖZDER
Ardanuçlu Âşık Efkarî (I)	A. Emin ARSLAN
Yusufeli Çevresinden Notlar	Mehmet GÖKALP
«Ardanuç» Adı Üzerine	Azmi TOZKOPARAN - Bekir HAZAR
Kuş Yenkmesi İnancı	Demiray ÖZDER
Artvinli Şairler - Âşıklar	M. Âdil ÖZDER
Dergimizde Artvinle İlgili Yazılar	Bibliyografyası
Menkabeler: «Kaftan Oğlu»	S. TÜRKKAN
	Bekir HAZAR

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 201

KURUŞ: 100

- Ziraat Bankası Modern Bankacılığın önderi olarak servislerinde ilk defa elektronik makineleri kullanan bankadır.
- Beklediğiniz olakayı, işlerinizde sür'at ve kolaylığı yalnız Ziraat Bankasında bulabilirsiniz.
- Ziraat Bankasında muameleleriniz faizini kendisi hesaplayan elektronik makineleriyle görülür.
- Unutmayın Ziraat Bankası tasarruflarınıza en bol faizi ve en zengin ikramiyeleri veren bankadır.
- Ziraat Bankası size doima en iyi şekilde hizmet etmekten şeref duyar.

T.C. ZİRAAT BANKASI

(Basın: 7615 — A. 33 — 42)

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFHA ÇIKAR HALK KÜLTÜR DERGİSİ

96

97

20 Mayıs 1966

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 201

NİSAN 1966

YIL: 17 - CİLT: 10

ARTVİN İLİMİZ

Çoruk boyu ile Karadeniz kıyılarından kurulu ormanlık ve çok balkanlık bir bölgeyi içerisine alan Artvin ili: 1) Merkez/Artvin, 2) Ardanuç, 3) Şavşat, 4) Borçka, 5) Yusufeli, 6) Hopa, 7) Arhavi adlı yedi ilçeye ayrılır. 1965 sayımına göre, bütün ilde 210 bin nüfus vardır. Ekine elverişli toprağı çok az olduğundan, artan nüfusunu öteki illerimize gönderen yerlerimizin başında, Artvin ili gelir.

Yukarıdaki yedi ilçeden: Arhavi ile Hopa kesimleri, 1461 de Fâtihten Sultan Mehmet'in Tirabuzon Fethi sırasında Osmanlılar idaresine geçerek Anadolu - Birliğimize katılmıştır. Eski Maçakhel ve şimdiki Borçka bölgesi ise, Kıpçaklı/Kumanlı ATABEKLER'in bir kolu idaresinde iken Akkoyunlular'a bağlılıktan çıkmış ve 1479 da Osmanlılara geçerek, «Yurtluk - ocaklık» yoluyla Tirabuzon Sancağı'na bağlanmıştır. Şehzade I. Selim'in 1491-1511 arasındaki Tirabuzon Sancaklığı zamanında Çoruk boyu ve Kür başlarındaki Kıpçaklı Atabekler, Osmanlılara tâbi olmuş ve Sultan Selim'in hizmetine girerek, onun ordusuyla birlikte Batı-Gürcistan'a akın edip, 1509 da Açıkbaş başkendi Kütaiyası'na fethetmiştir.

I. Selim'den sonra Safililer'in Atabekler - Yurdu'na nüfuzu üzerine, Kanuni'nin buyruğuyla, Erzurum Beğlerbeğisi Dulkadirli Mehmed Han 1536-1537 de Narman ile birlik-

te şimdiki Yusufeli ve Artvin kesimlerini içine alan Livana bölgesini zaptetmiş, 1548 ve 1549 da buralar yeniden ele geçirilmiştir. 1551 de Ardanuç/ile Şavşat da Erzurum Beğlerbeğisi İskender Paşa eliyle fethedilip, Atabekler'in Çoruk boyundaki kolları, Osmanlı hizmetine girip, «Ocaklı-Sancakbeğleri» olmuşlardır. Böylece, dört adımda Artvin İli, 1461 - 1551 arasındaki 90 yılda fethedilmiştir. İlk defa 1829 da Rus işgalini gören Çoruk boyu, 1878 de Batum ile birlikte Artvin, Borçka, Ardanuç ve Şavşat ilçeleri bölgesinin «Savaş tazminatı» yerine Rus Çarlığına bırakılma Felâketine uğradı. 1916 da Hopa, Arhavi, Rize ve Tirabuzon ile Erzurum'a bağlı Yusufeli de Rus istilasını gördü.

1918 de ilerliyen ordumuz: 10 Martta Arhavi ve Hopa, 16 Martta Yusufeli, 26 Martta Borçka, 27 Martta Artvin, 1 Nisan 1918 de Ardanuç ve Şavşat ilçelerini kurtardı. Derginin «Özel Artvin Sayısı», işte bu Moskof istilâ ve esaretinden kurtuluşumuzun 48. Yıldönümünü kutlamak üzere çıkarılmıştır. Bize yurdumuzun bu değerli sınır bucağını kazandıran ordumuza binlerle şükranımızı sunarken, turizm ve yeni tedbir ve tesislerle Artvin İlimizin de geleceğinin parlak geçmesini dileriz.

Artvin Turizm ve Tamiya Derneği

ANADOLU BANKASI

SİZİN EŞİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
Kısacası

AİLENİZİN BANKASIDIR

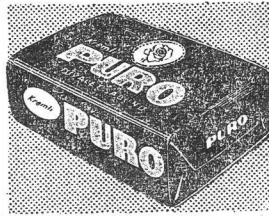
(Folklor: 43)

Terkibinde krem hamşaları bulunan PURO TUVALET SABUNU

çildi temizler... bester... korur... çiçek gibi taze ve kadife gibi yumuşak yapar... cazibe ve güzelliğinizi artırır.

BOL KÖPÜKLÜ
NEFİS KOKULU

100 DE 100 SAFTIR

(Yeni Ajans: 2672 - 44)

BAS

AĞRILARINA KARŞI

GRIPIİN

faydalıdır

GRIPIİN

4 saat ara ile günde
3 adet alınabilir.

(Yeni Ajans: 2673 - 45)

(Basın Tarihi: 30/4/1966)

I. SELİM ÇAĞINDA HOPA İLE ARHAVİ KÖYLERİ

Yazan: KIRZIOĞLU M. Fahrettin

Bugünkü Artvin İli'mizin Karadeniz kıyısındaki Arhavi ve Hopa İlçeleri ile Çoruk ağzına değin uzayıp, 1921 Moskova Antlaşması ile Acara Muhtar Cumhuriyeti'ne bağlı olarak Sovyetler Birliğinde bırakılan Gönye/Koniya kesimi, Fâtihten Sultan Mehmed'in Tırabuzon'u Fethi sırasında 1461 güzünde Osmanlılar'eline geçmiş ve Anadolu-Birliği'ne katılmıştır. Fâtihten 1462-1481 arasında tutulan Tırabuzon Sancağı «tahrir defteri», bugün elimizde bulunmuyor. Şehzâdeliğinde azından 1491-1511 arasında 20 yıl boyunca Tırabuzon Sancakbeği olan Sultan Selim, 1479 dan beri Osmanlılara tâbi bulunan Kıpçaklı/Kumanlı Çoruk - Ahıska Atabekleri'nden «Büyük» lakaplı Mirza-Çabuk Beğ'in (1500 - 1516) kılavuz ve öncülüğünde 1509 yazında Açıkbaş-Elî/ Batı-Gürcistan'a sefer edip, merkezi Kutatıs/Kütayıs şehrini fethederek Osmanlılar'a bağladı. Böylece buraları Safililer'in hükümü altına girmekten kurtaran I. Selim, 1501-1507 arasında Safililer'e yenilip bozulmuş dağılan Sünnî-Akkoyunlu Türkmenleri'nden birçok köylülere de, Komminoslar çağından beri nüfusu azalan veya ıssız kalan Tırabuzon ile, buranın doğusundaki Çoruk ağzına değin uzayan yerlere yerleştirdi.

Tırabuzon Sancakbeği Sultan Selim, babası II. Bayazıt ile onun çevresindeki Vezirlerin hoşuna gitmeyen seferleri ile kendisine sığınan onbinlerce Tebriz ve Revan'dan gelme Akkoyunluları, Tırabuzon ile doğusundaki köylere yerleştirmekle, buraların Türkmenleşmesini sağladı. Bu yüzden dir ki, 1535 te Tebriz'den toptan göçen bugünkü Erzurum şehir halkının ataları Akkoyunlular gibi, Tırabuzon ile doğusunda ve Rize çevresindeki dağ ve kıyı köyleri halkımız da, tıpkı şimdiki Revan ve Tebriz şehir halkının türkçesi ile konuşmaktadırlar. Biz buna, Akkoyunlu-Ağzı diyeceğiz. Bugün: Tebriz, Revan (Erivan), Erzurum ile Tırabuzon ve Rize halkının türkçesinin «ke'ye», «ge'ye» demekle beliren özelliğinin kökü, işte bu Akkoyunlu kaçma ve yerleşmelerinden gelmedi.

Anadolunun Tırabuzon, Rize ve Erzurum şehirleri ile Azerbaycan'ın Tebriz ve (1918

den beri Ermenistan Cumhuriyeti merkezi olup gittikçe Türklük varlığı azalan ve silinmeye yüz tutan) Revan/İravan şehir halkının türkçesi, bu yüzden birdir. Bu beş şehrin Türkleri: Türc (Türk), Çatip (kâtip), Çamal (Kemal), Erçeç (Erkek), öçüz (öktüz); cemi (gemi), cöz (göz), becenme (beğenme/beğenime), ecer (eger/eğer), nicar (niğâr), yadicer (yâdigâr) diye konuşarak «ağuz» birliği göstermesi, bundandır. Türk Dil Kurumu'nun 1962 de Ankara'da basılan «TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI YILLIĞI»nda (s. 195 - 244) çıkan «Lehce-i Erzurum Yazmasındaki Halk Sözleri» adlı incelememizde bu hususlara işaret edilmiştir.

Sultan Selim'in kendisine sığınan Akkoyunlular'ı bölgesine yerleştirmesi, Osmanlı arşivinden de takip edilebiliyor. Biz bunu, başka bir yazıya bırakarak, I. Selim'in padişahlık çağında (1512-1520), dedesi Fâtihten ve belki de babası II. Bayazıt zamanında tutulan Tırabuzon Sancağı sayımına dayanan «Defter-i Atik»ten ayrı olarak tutulan «Defter-i Cedit» adlı «Tırabuzon Mufassal Dirlik Defteri»ni ele alacağız. İstanbul'da Başbakanlık Arşivi-Tapu Bölümünde 52. Sayıdadır. Bu defterden daha eski «Tırabuzon Sancağı» defteri, yoktur. Bu defterde, Rize-Gönye arasındaki kıyı ve Karadenize bakar dağ köylerinin adları ile, vergi ödeyen köylülerin isimleri ve dinleri yazılıdır. Bunların incelenmesinden, şimdi «LAZ» ve «HEMŞEN» ile «ACAR/ACARALLI» diye anılan boyların, o zaman yani I. Selim çağında 1512-1520 yıllarında da İslâm dininde oldukları; birtakımına «Müselmân-i Kadim» (Eski Müslümanlar, yani 1461 Tırabuzon Fethinden ve Osmanlı hâkimiyetinden önceki Müslümanlar), birtakımına da «Müselmân-i Cedit» (Yeni-Müslümanlar, yani Osmanlı fethinden sonra Hıristiyanlıktan dönüp İslâm dinine girenler) denilerek, bu sonkilerin hangi birinin veya zeamet sahibi beğin «marifet» ile İslâmlığa döndükleri bile belirtilmiştir. Meselâ, bugünkü Arhavi Merkez bucağının SİDERE (yeni adı: Derecik) köyünün «Müselmân-i Kadim» ahalisinden başka, «Müselmân-i Cedit» olan halkının «be-marifet-i Şâdi Beg» (Şâdi Beğ eliyle/tarafından) İslâm-

ARAŞTIRMALARI

hğa kazanıldığı, bildiriliyor. (1).

Biz bu defterden, batıdakileri Rize İli'nde ve doğdakileri çoğu Artvin İli'nde bulunup, 1461 Fethi'nden önceki gibi «Laz-Meğal» (Büyük-Laz) adlı «Nâhiye» ile, onun doğusundaki hepsi Artvin'de ve bir ikisi Çoruk solunda Acara'da kalan köylerin adlarını aşağıya alıyoruz. Yukarıda arz edildiği gibi, bunlar (kıyıda) Laz ve (dağ ile yaylağa) Hemşen ile Acarlı halkının oturduğu yerlerdir. 52. Sayılı Defterin 259b - 299b yapraklarında yazılı 35+6+5+6= 52 köyün adları ve durumları şöyledir:

I. «Nâhiye-i Laz» köyleri:

- 1) Arkhave, «Laz-Meğal»dan, «Defter-i Atik»te de «Müselmân-i Kadim»i var.
- 2) Börçkha, «İskele» bölgesinden; defter dışı.
- 3) Vakura/Vakora, «İskele» bölgesinden; defter dışı.
- 4) Sidere, «Laz-Meğal»dan; halkı «Müselmân-i Kadim» ve «Müselmân-i Cedit».
- 5) Kutunli, «Laz-Meğal»dan.
- 6) İskele, defter dışı.
- 7) Kise, «Laz-Meğal»dan.
- 8) Çaçurban, «Laz»dan; Hıristiyan ve «Müselmân-i Kadim».
- 9) Viçe, «Laz»dan, Padişah-Hâssıdır, Hıristiyan ve «Müselmân-i Kadim».
- 10) Moksokhore, «Laz»dan; «Müselmân-i Cedit».
- 11) Abu, (Hemşenli).
- 12) Babuçikha, (Hemşenli), «Müselmân-i Kadim».

- 13) Sümlü/Sumlé.
- 14) Çakdon.
- 15) Kumanolet (Kuman/Kıpçak Türkleri oymağı adıyla).
- 16) Zatrikando.
- 17) Marşulet.
- 18) Pazın.
- 19) Kvarolet.
- 20) Zugo, «Laz»a bağlı, (Hemşenli).
- 21) Orci, «Müselmân-i Kadim».
- 22) Kapistro.
- 23) Yakovid, «Laz-Meğal»dan; «Müselmân-i Kadim» ve «Müselmân-i Cedit».
- 24) Kise (7. sıradakinden ayırılır), Giresun erlerinden Hasan'ın tımarı.
- 25) Kıyı öteki adı Khopa, «Laz»dan; Hıristiyan ve «Müselmân-i Kadim». «Bağât-i Khâsse» (Hâssa-Bağları), aslında (Tekvur'un Komminoslu hanedanının) khâsse milki imiş.

Khudâvendigâr (Fâtihten) Hazretleri Tırabuzon'a geldikten sonra Khâsse-i-Hümâyün için zabt olunup, mezkûr şirenün (üzüm-suyunun) behâsı sâhib-i timara Khizâne-i Âmire'den teslim olunageldiği sebebden, vâkı'î hâl üzere kayd olundu.

- 26) Kvarlet, «Konya» (Gönye) bölgesinden, defter dışı.
- 27) İstorovil, «Müselmân-i Kadim».
- 28) Abıslakha (şimdiki: Abuislah yeni adı ile «Esenkıy») «Laz»dan.
- 29) Mısopotamya, «Laz»dan.
- 30) Simtoval, «Konya»dan; defter dışı.
- 31) Makriyalı, «Laz»dan; Hıristiyan-Laz «Martolosân»ı var, birtakım halkı da «Müselmân-i Kadim».
- 32) Sarpu (şimdiki Kemalpaşa Bucağı'nın «Sarp» köyü).
- 33) Atboli, «Konya»dan.
- 34) Kondrakış, «Laz»dan; «Müselmân-i Kadim».
- 35) Çaçuryolet, «Laz-Meğal»dan.

II. «Vilâyet-i Bagobit» (Ocakhk-Bagobit) bölgesi köyleri:

- 1) Bagobit, halkı Hıristiyan; Martolos tımarı.
- 2) Lukhabe, Martolos tımarı.
- 3) Erçid, Martolos tımarı.
- 4) Şokh-Khibe, Martolos tımarı.
- 5) Âbis-Çine, Martolos tımarı, «Şâdi Beğ» adamlarından.
- 6) Bakho, «Konya»dan.

III. Nâhiye-i Konya Köyleri: «Tâbi'-i Çoruk ki», defter dışıdır.

- 1) Konya, Martoloslar Kethudası'nın tımarı.
- 2) Khelinar, Martolos tımarı.
- 3) Çikalet, Martolos tımarı.
- 4) Khoçavur, Martolos tımarı.
- 5) Pekhiye, Martolos tımarı.

IV. «Vilâyet-i İskele» (Ocakhk-İskele) bölgesi köyleri: Defter dışı.

- 1) Kontanikh, «İskele»den; Martolos tımarı.
 - 2) Çat, Martolos tımarı.
 - 3) Çınca - Lazet, «İskele»den; Martolos tımarı.
 - 4) Mamanat, Martolos tımarı.
 - 5) Bakret, «İskele»den, Martolos tımarı.
 - 6) Şikhendoru, Martolos tımarı.
- Çoruk ağzındaki köylerde yukarıda anılan «Martolos»ların vergi vermeyen imtiyazlı durumları ve vazifeleri de şöyle belirtil-

ARTVİN'DE FOLKLOR KONULARI

Yazan: M. Âdil ÖZDER

Artvin İlimiz, halk gelenekleri, inançları, efsane ve menkıbe ürünleriyle zengin bir halk kültürü hazinesi denilmeğe değer bir bölgedir. Ne var ki, Artvin'den yetişmiş bir genç folklorcumuzun da dediği gibi: Artvin henüz açılmamış «kapalı kutu»dur.

Adına kısaca halkbilgisi (folklor) dediğimiz bu geniş konu gün geçtikçe değer kazanmakta, hatta okullarımıza ders olarak alınması teklifleri revaç bulmaktadır. Bu halk hazinesi, uzun araştırmalarla geniş, ilmi incelemeler isteyen böylesine özel bir değer taşıdığına göre, aydınlarımızın bu konu üzerine eğilmeleri, «kapalı kutunun» kapağını açıp ürünleri yaymaları gerekiyor. Artvin üzerine böylesi «özel yayın»lara imkân sağlandıkça, bu konuda daha nice ürünler tanıtılmış, böylelikle çevrenin folklor yönünden karakteri aydınlanmış olacaktır.

Bu yolda ilk adımımızı atarken, bize olanaklı ve elverişli bir çalışma alanı açılmasını sağlayan sayın İhsan Hınçer'e Artvin adına ne denli teşekkür etsek azdır. Öbür yandan, Ankara'da kurulmuş olan Artvin Turizm ve Tanıtma Derneği yöneticilerinin konuyu, Artvin'i tanıtmamız bir özel yönü olarak benimseyip, gerekli maddi ilgiyi göstermeleri de ayrıca memnuluk vericidir.

Bu kısa yazımızla, şimdilik folklor ürün-

miştir:

«Trabzon Vilâyeti (Sancağı) tecdid-i defter olup, müsellemler bozulup; ra'iyet. emr-olundukda, Uc-Vilâyet'in Gürcü (Megrel) ve Abaza Kâfir'inden hıfzetmek maslahatı için, Emr-i-Pâdişâhi mücebince, yirmi üç nefer (Osmanlı tebasından yerli) Kâfir, harâcdan ve ispençden afvolunmak üzere, hâric-i defter olan yerlerden tımar ta'yin olunup, Defter-i Cedid-i Sultânî'ye (I. Selim çağında tutulan 52. sayıdaki bu Yeni Defter'e) kaydolundu.»

(1) Değerli tarihçi arkadaşımız Kırcıoğlu Mehmet Fahrettin beyin «Horasan-Hemedan yoluyla Doğu - Anadolu'ya gelen: Eski-Oğuz (Arsaklı Part) Kalıntısı Hemsenliler» başlıklı yazısını gelecek sayımızda bulacak-

T.F.A.

lerimizin konu başlıklarından başlıcalarını kaydedeceğiz. Bunların, bu alanda çalışacaklar için bir ön-plân olabileceğini umuyoruz. İleride bu konuların geniş şekliyle yayımına elverişli alan bulabilirsek ne mutlu. Son tesbitlerimizize ve bugünkü bilgilerimize göre Artvin Folkloru'nu aşağıdaki bölümler için de belirtmek mümkündür.

A) KİŞİLERLE İLGİLİ MENKİBELERDEN:

1. — Kaftan-oğlu Menkıbesi: Ardanuç'ta uzun ve deyişli bir kahramanlık-koçaklık menkıbesi olarak yaşamaktadır. Ardanuçlu Öğretmen Bekir Hazar tarafından tesbit edilmiştir.

2. — Köroğlu Menkıbeleri: a) Köroğlu'nun Orduğâhi, b) Atının izleri, c) Atını bağladığı çayır. Ardanuç - Şavşat rivayetleridir.

3. — Ferhad - Şirin Menkıbesi: Ardanuç'ta bu adla anılan kale (ki bu kale Evliya Çelebi'de «Hırba Kalası» olarak geçer) ve mağaralar üzerine rivayet edilir ve genel olarak bilinen rivayete uyar.

4. — İncili - Çavuş : Ardanuçludur. Basa (şimdiki: Yol-üstü) ve Anç (ş: İncili) köyleri rivayetleri olarak Bekir Hazar eliyle tesbit edilmiştir.

B) YER ADLARINA İLİŞKİN EFSANELER:

1. — Ardanuç adının çıkış söylentisi.
2. — Tuzluk Kayaları efsanesi, Ardanuç'tadır.

3. — Kürdevan Köyü'nün Batması: Ardanuç'ta söylenir.

4. — Anç Şehri (şimdiki: İncili köyünün bulunduğu yerdeki ören kalıntıları) Batma söylentileridir.

5. — Gelin Kayaları Efsanesi: Ardanuç Kal'asındaki Müslüman Beyinin, Anç Kilisesi'ndeki çok zengin papaza kızını evlendirmesini anlatan Ardanuç rivayeti oluc, Anç'a yürüyen gelin alayının yolda «taş kesilip kaldığını» temsil eden kayalar üzerine söylenir.

6. — Opuçala (ş: Gökçe) Köyü Ejderhası Efsanesi: Ardanuç'ta.

7. — Altun Beşikli Mağaralar Efsanesi: Ardanuç - Sirya arasındaki Boseit (eski: Şad - berd, şimdiki: Okumuşlar ve Agara Ağullar) ile, Şavşat'ın Balvana (Kirazlı) köy-

ARAŞTIRMALARI

lerindeki yüksek ve çıkılmaz mağaralar üzerine söylenir.

8. — Sütleri Altun Yapan Kimya Otu Efsanesi: Altun - beşik efsanesinin Şad - berd kolunda ve Artvin karşısındaki Süvel (ş: Seyitler) köyünün eski sâkinleri üzerine söylenen iki efsanedir. Birbirine benzeyen bu iki söylentide: Şad - berd'e ait olanımın kahramanları bir kız ile bacağı kırık bir kuş, ikincisi ise yine bir kız ile geçiş sırasında sakatlanmış bir leylektir.

9. — İnsan Eti Yiyen Kaleliler Efsanesi: Yusufeli-Erkinis köyünde Çoruk kıyısında köprü başı geçidine hâkim kaya üzerindeki eski kale sâkinlerinin «İnsan eti yedikleri» üzerinedir.

10. — «Kır-at Deresi» Efsanesi: Milâdın 826 yılında Bağratlı kırıllarından Büyük-Aşut ile Arap kuvvetleri arasında Artvin karşısındaki Nigala-Süvel deresi mevkinde geçen savaşa uyan bir rivayettir. Oğuz inanışlarına da uyan bu efsanede: «atlar kanatlanıp uçar gibi kostuklarından patlayıp ölmüşlerdir.» Artvin-Berta. Köprüsü arasındaki «Kır-at Deresinin» adı bulunmamaktadır.

11. — «Âb-ı salâh/Abışlah» Rivayeti: Trabzon Valiliği (1508-1512) sırasında Şehzade Yavuz Selim'in İmeret Kırallığı üzerine akına çıktığında geçerken, dağda su içtiği bir kaynağa verdiği «âb-ı salâh» (kurtarıcı-şifalı su) adından kalma Hopa'da bir köyün adıdır. Köyün yaslandığı dağın adı da Sultan-Selim'dir.

C) İNANÇLAR, GELENEKLER:

1. — «Rom-rom Ana»: Şamanlıkta Türklerin «Ak-ana» inancını andıran bir Ardanuç inancıdır. Rom-rom ana, yardımcı ve iyilik timsalidir. Dağda, bayırda kalmış hayvanların, insanların koruyucusudur.

2. — «Kaftar/kefter - Küskü»: Ardanuç'ta insanları korkutmak için yapılan ve bu inançla hayal edilen bir tiptir: «Kaftar-Küskü iri yapılı, beli bükülmez, dere-tepe dümdüz gider, gözleri çam-çanak gibi ışıklıdır.»

3. — Hayvanlar ve kuşlar üzerine olan türlü inançlar: Kuşların ve kimi hayvanların insanı yenmesi («yenkme», altetme), ya da insanların onları altetmesi koşulları.

4. — Konceloz: Cadı-kadınlar üzerine olan inanışlar ve bunlarla ilgili olan efsanelerden biridir. Yusufeli—Erkinis köyünde

tesbit edilmiştir.

5. — Al-basması, Al-kız: Genel olarak bilinen «Al basması» Artvin çevresinde de yaygındır.

6. — «Gün-görmez Su»: Yusufeli-Perteğrek köyü arazisinde, gün doğmasıyla akan, gün batınca kesilen büyük bir kaynak olarak bilinir ve kutlu sayılır. Bu suyun üstüne tesbite değer inanış ve rivayetler olsa gerek, fakat yerinde tesbit edilmiş midir bilemiyoruz.

7. — Göl Boğaları: Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli kesimlerinde bulunan dağ çöküntüleri göllerde «su boğaları» bulunduğu inanılır. «Boğalar, sabahın ilk aydınlığında görülebilirler ve sonra suya dalıp kaybolurlar. Bunlar mübarek hayvanlardır».

8. — «Nuh'un Gemisinin bağlandığı halkalar»: Şavşat-Maçahel arasındaki yüksek Karçkal (3800 m.) dağlarında sarp kayalara çakılı olarak duran birkaç kalın demir halkanın bulunduğu halk söylentisidir. Çok kimseler gerçek olduğunu söylemişlerdir. «Bu halkalara Hazreti Nuh'un gemisi bağlanmıştır». Bu rivayetle bağdaşan bir de zincir parçası bulunmuştu. 1934'lerde bulunan bu kalın zincir halkaları, İmerheş bucağında öğretmen bulunan rahmetli Cemal Karan'ın aracılığı ile Devlet Müzelerinden birine nakledilmiştir.

9. — Nisan Yağmuru'nda ıslanma: Bunun uğur getireceği inancı çevrede yaygındır. Yağış başlayınca dışarıya çıkıp başı açık olarak ıslanmak kutlu sayılır.

10. — Mayıs Yedisi (rûmî 7 Mayıs günü): Çoruk suyunda yıkanmanın uğuruna inanılır. Bu gelenek Yusufeli'de Çoruk kıyısı köylerinde yaygındır. Türklerin Şamanlık-taki «Yaz Bayramı'nı kutlaması» geleneğinin bir başka örneğidir.

11. — Yaylacılık - malcılık, Yayla Göçümü ve bunlarla ilgili türlü gelenekler: Atalardan intikal eden özellikleriyle çevrede yaşamaktadır. Yayla hayatı ile ilgili olarak, davul-zurnal «Fancarcı» törenleri ile eğlenme ve oyunları da bir başka özellik taşır.

12. — Kirvefik: Özellikleriyle yaygın olan bu gelenek Artvin çevresinde de yaşamaktadır.

13. — Güreş ve pehlivanlık: Eski yerli pehlivanlar üstüne söylenen menkıbeler önem taşır. Örneğin: Şavşat'ın Ahal-daba

(Ş: Tepe-köy) köyünde yaşamış Mahmut pehlivan ile Siryalı rakibi hakkındaki söylen-tiler dikkat çekicidir.

14. — Cirit atma, Tokmak atma: Bu gibi eski geleneksel halk sporları incelen-meye değer özelliktedir.

15. — Eski yılbaşlarını kutlama gele-nek ve törenleri: Özel konulardan olup tet-kik ve tesbite değer niteliktedir.

16. — Gece oturmaları: Köy konak (oda)ları âlemleri, herfeneler, eğlenceler, sazlı halk hikâyeleri ve saz şairi dinleme ge-lenekleri canlılığı ile çevrede özel olarak yaşamaktadır.

17. — Yerli halk raksları - Horonlar: Teşi, Sarı-kız/Sarı-çiçek, Düz-horom, Deli-horom, Düz-Hemşin, Çaç, Basma, Ata-bar... gibi. Bunların özellikle incelenmesi gerekir.

D) DAĞBAŞI EVLİYALARI, ZİYARET-LER, ÖRENLER:

1. — «Kürdevan dağı (3005 m.) Eviyası»

ve rivayetleri; Ardanuç'ta.

2. — «Horasan-Baba», aynı ilçededir.

3. — «Ağ-baba» Türbesi ve ziyaret yeri: Ardanuç'ta.

4. — «Hazor-et/Hidzor-et» Örenleri üye-rine olan dini inanış ve efsaneler, Ardanuç'ta.

5. — Ardanuç'ta: Camandar, Acı-elma-Anza ziyaretleri üzerine olan inanç ve söy-lentiler.

6. — Yusufeli - Erkinis'te Karğ - yel Karğ - yel (2790 m.) dağına yattığına ina-nulan ve ziyaret sayılan Oğuz Evliyası söy-lentileri.

7. — Aynı ilçenin Öğdem-Zor köyleri a-rasındaki «Kudat-Kutıl» dağı (2350 m.) Ev-liyası.

8. — Şavşat'ta: Nisil-Ata tepesindeki Zi-yaret yerleri.

9. — Şavşat'ta: Satlel Kalesi karşısın-daki Van-ta (Ş: Elmalı) köyü şehitliği üye-

ARAŞTIRMALARI

rine söylenenler.

10 — Şavşat'ın Mirye (Veli-köy) köyün-deki Veysel Karani Külahi rivayeti.

E) EV - BARK, GİYİM-KUŞAM, ÇİFT ÇUBUK:

1. — Oğuzlardan kalma, çadır biçimin-de, ağaç çatmasıyla kubbelenmiş «Karanguş karlanguş» evlerin orijinal örnekleri Yusu-feli'nin Erkinis (Ş: Demirkent)) köyündedir. Bu evlerin iç ve dış müstemilâtı: «künce, ocak, tandır, terek, iç donaklar, baca (dam) ve örtme» lerdir.

2. — «Kara-ban/Gölgeli Harman»lar: Yusufeli, Ardanuç, Şavşat köylerinde özel ola-rak yapılmış, bir yanı kapalı ve üstü çatılı harmanlardır. Yusufeli'dekiler yapışları ba-kımından ayrı bir özelliktedir.

3. — Ev-bark ile ilgili özel-yerli deyimler: Ekmek pişirmede: taş-pilek (taş sacı), tan-dır, toprak-pilek, toprak-sacı, ocakta küle gömerek yapılan kömbe... Ekmek tipleri: tandır ekmeği, sac lavaşı, yukha (yufka), kete, bazlamaç, fetir, gilik...

4. — Başlıca yemekler; hamur işlerin-den: Hinkel, erişte, katmer, börek, düğmeç, pişi, lokum (lokma), cerge-baz, siron. Çor-balar: Kavut, herle (helle), uruva, püşürük, tutmaç, ovmaç. Tatlılar: Hasuta, ballı — katmer, ballı-fetir, ballı-lokum, aşura, da-na-gözü, zürbiyet. Diğer yemekler: Kuymak, herise, keşkek, harşo, kelecaş, yahni, cilbur, şilav, kaygana, pürçük ve: dağ pancarı, ya-ban-pazı, pırpır-otu (yabanî semizotu), gı-mı-otu, kaz-ayağı, gelin-parmağı, kuş-kuş — ekmeği, madumak, ısırgan, yemlik/pampara, gelinoik, kuzu-kulağı/uşgum gibi bitkilerden yapılanlardır.

5. — Ev, ahır, samanlık/merek yapımın-da kullanılan gereç adları ile bazı deyimler: Koşat, kont, mertek, yüzleme (arka duvar), çenge (yan duvarlar), hatıl, soya (söve), him (temel).

6. — Eski giyimlerden: Erkeklerde: şal çuha (yerli yün dokumadan zigva ve çeket), kabalak, postal/yemeni; kadınlarda: Hala-liye (paçaları sıkmalı, golf pantolona benzer şalvar), üç-etek entari, peştamal, baş-örtüsü olarak da ipek vala ve çar/ehram. Bu çar ehram'lar da: kullanıldıkları yere ve nakış-larına göre ayrı adlar alır. Günlük ve ka-pı — bacada kullanılanlara «kapı-çarı», mi-safirlik, düğün ve uzak yerlere olan geziler

M. Âdil Özder

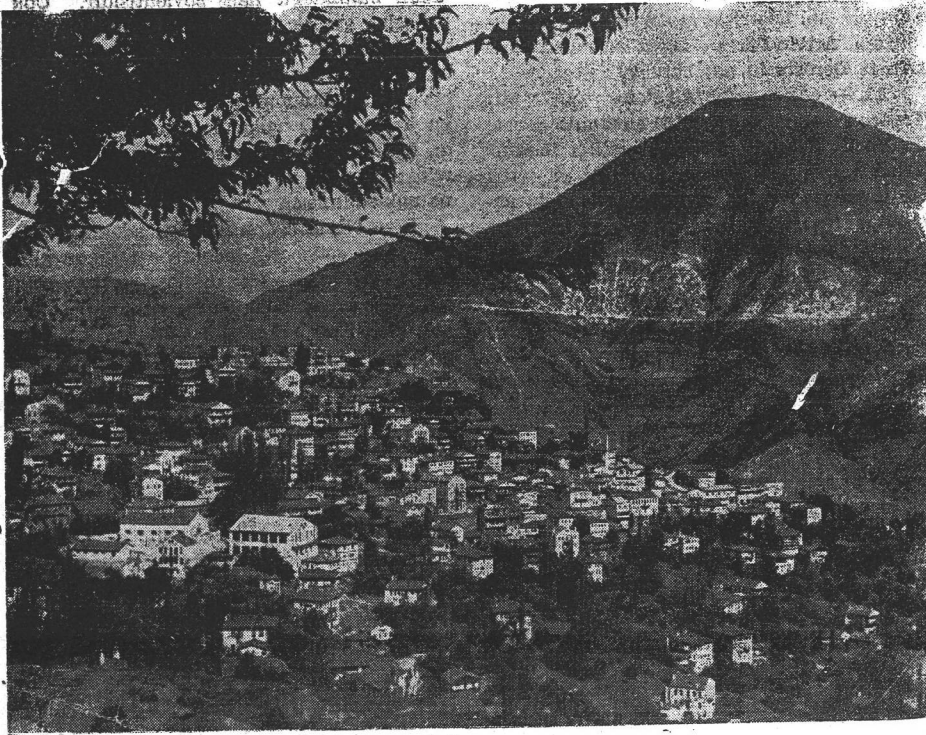
sırasında örtülenlere de «büyük-çar/büyük — ehram» denilir. Büyük-ehramlar dokunuş ve nakışlarına göre, «yollu, hanım-elli» gibi adlar almıştır.

7. — Çift-çubukla ilgili deyimler: a) Tarlada: herk (nadas), ikileme (iki kez sür-me), ahtarma (tarlayı bir kez sürme); ayırma ayırmaları: tümp (tümsek, bölüntü), evlek, karık... Toprağın verimlilik derecesine göre adlandırılışı: Napuzar (beslenmiş, gübrelene-bilecek kadar yakın kapı-önü tarlalar); ze-gen (yüksek, verimsiz yerler)...

Tarla ve çayır biçmede: Hön/maşala (orakçının biçerek açtığı yön, yer), kol (tır-pancının biçerek açtığı boşluk, yönünü biç-tiği yer)...

Çayır otlarından kimisi: Kindıra, üç-ku-lak (yonca), hozan-otu, kırman (birinci biç-medden sonra, güze yakın çayırda büyüyen ve biçilen kısa otlar)...

Ot toplama, demet yapma: Tapul (biçilip kurutulan otların uluorta yığılıp bastırıl-mış düzeni); pulul (otlar biçilip kuruduk-tan sonra çayırda yer yer piramit şeklin-de yığılınc bu adı alır. Bu yığınlara kimi de «höle» denilir). Horom (biçilmiş otlar, tapuldan sonra kimi de bükülüp 8-10 kg. ağırlıkta paketler haline getirilince bunlara «horom» adı verilir). Melevür (horomların düzgünce birkaç sıra üzerine istiflenmiş şek-lidir. Melevür'de kalan horomlar iyice sıkı-

Sarp kayalar ve yeşilliklerle çevrili Artvin'den güzel bir görünüş

ARDANUÇLU ÂŞİK EFKÂRÎ

Yazan: A. Emin ARSLAN

Efkârî'nin asıl adı Adem, Soyadı Şen-türk'dür. Ardanuç'un Yoltüstü köyünde 24 Haziran 1316/1900 de dünyaya geldi. Doğum yılı bazı koşmalarında da geçmektedir.

1316 da dünyaya geldim

Sanki bir gonca'yı deste olmuşum

Annesi Şavşatın Arpalı köyünden Nu-man (Nuğman) Hocanın kızı Sultan hanım-dır. Kendisi gayet iyi Kur'anı Kerim tilâvet eder, 5 vakit namazını geçirmezdi. Nitekim Efkârî, büyük kardeşi Recep Hocayı da hatim ettirecek kadar bilgiye sahipti. Bu kardeşi bilâhare Halîf Paşa Komutasındaki kuvvetlere katılan yerli çetecilerden olup 1331/1915 yılında Bayburt Kop dağında şehit düşmüştür.

En büyük kardeşi Ali Ağa ise Birinci Ci-han Harbi muhacirleri ile birlikte Merzifo-na daha evvel göç etmiş, amcasının yanına Sultan Abdülhamit II. nin muhacirler için başlaştığı Mehzan Mahallesine yerleşmiş ve 1933 yılında orada vefat etmiştir.

Efkârî'nin annesi, oğlum zeki olsun di-ye, 5 sene meme emdirmişti. Altı yaşında beraberinde, oyun, düğün ve çalgı olan yer-lere götürür, ayrıca, ahengi çok sevdiğinden düğünlerde genç kızları oynatmak için def-calar, şarkı, türkü, mâni söylerdi.

Efkârî yedi yaşından itibaren yazın ka-panan köy medresesinde okudu. Buradaki hocalarından biri Molla Üzeyir (Üzer) Ho-ca, diğeri de Sakarya köyünden Molla Beğ Hocadır. Bu arada on iki yaşında yaz kış devamlı ve köye bir saat mesafede bulunan merkez İskender Paşa Camii medreselerine devam etti. Bu medreseler imamet yapınca-ya kadar okutur, icazet (Diploma) verirdi. Buradaki hocası Artvin'in Beşağı köyünden

şıp, kolay bozulmaz paketler durumuna ge-lince merklere taşıyıp yerleştirilir).

*

Artvin Folklorunun Konuları başlığı al-tında buraya değin aktardığımız kısa bilgi-ler, yukarıda da değindiğimiz gibi, İl'imiz Halk-bilgisi türlerinin başlıcalarını kapsa-yabilir niteliktedir. Bu bakıma, Artvin Folk-lorunun bunca olacağını sanmak yersizdir.

Kadı Çağaloğlu Mehmet Efendiden, Eşkinar-lı molla Süleyman Efendiden meşk (Ders) etti. Bu arada annesi öldü ve öksüz kaldı. Medreseye devam etmesi sayesinde okuma ve yazmasını ilerletmiş, inşa ve tevcih ilmine başlamıştı. Bu sırada memleketi Rus işga-linden kurtulmuştu. 1331/1915 de Birinci Ci-han Harbi patlak vermiş, kanlı çarpışmalar-dan sonra Ruslar duruma hakim olmuş Kars, Ardahan düşmüştü. Böylece 2. bir de-fa Artvin Rus işgaline girmiş bulunuyordu. İkinci muhaceret başlamıştı.

Delesi merhum Mehmet Ağa Osmanlı devrinde 40 sene köy kâhyalığı (Muhtarlığı) yapmış, babacan bir adamdır. Yoksullara, fakirlere iyilik yapardı.

Babası Yusuf pehlivan 90 okka gelen bir pehlivandı. Zamanın eşkiya:larına kan kusturur, onları tepelediği için halk onu çok severdi. 1293/1877 (93 Harbinden beri) Rus işgaline ve hakimiyetini bir türlü hazmedemez-di. Rus muhafızlarına karşı koyar, onları döverdi. Bu yüzden hapse girip çıkmıştı. Hakkındaki menkıbeler hâlâ halk dilinde söylenmekte, dilden dile dolmaktadır.

Birinci Cihan Harbinde Rusların işgalı sırasında 1331/1915 de bu yerlerin tadı tu-zu gitmişti. Yerli çete teşkilâtı kurulmuş, kahramanca savaşlar yapıyorlardı. Bu dev-rede babası hiç olmazsa çoluk çocuğu, kadın ve ihtiyarı selâmete kavuşturmak için on-ları yurt içerlerine doğru götürürken yolda, göç sırasında Fındıklı ilçesinde ruhunu Hak-ka teslim etti. Büyük kardeşi ve Ali Ağa ile perişan kalan Efkârî, daha evvel göç etmiş olan amcasının oğlu İbrahim Ustanın yanına canlarını zor attılar. Yabancı illeri mesken tuttular. Efkârî bu hicranlı günlerini dile getirirken bir koşmasında şöyle inliyor:

Saltanat elinden yurt kayıp oldu,

Ağlasak ne olur, gülsak ne olur,

Dinleyen yok, dâva, dert kayıp oldu,

Yaşasak ne olur, ölsak ne olur?

İnliyor, çünkü Artvin (3 Mart 1878) A-yaştafanos (Yeşilköy) barışı ile Ruslara ve-rilmiştir. Halâ yerli çetecilerin direnmeleri-ne, kahramanca savunmalarına rağmen iş-galden kurtulamamıştır. Karagünler bitme-miştir. Efkârî dolmayan çilesini başka bir

koşmasında şöyle terennüm etmektedir.

Yad ellere kalıp ey camm Artvin,
Kurumadan iki gözün ağladı.
Matem tuttu dağların, hem bağların,
Bayrım ağladı, düzün ağladı...

Efkârî, yarım kalan tahsilini tamamlama için medreseye devam edip Kara Mus-tafa Paşa Camii müezzinliğini yapmaya baş-ladı. Ders hocaları Marinceli Selâhattin Ho-ca (Selâtin hoca) idi. Bu sıralarda harp Çanakkalede (18 Mart 1915) şiddetini arttır-mış, cepheleri doldurmak için 14 ve 15 liler de toplanmaya başlamıştı.

Efkârî okur yazar olduğu ve aynı za-manda yaşı da küçük olduğu için bu gönüllü askeri, general, bando ve mızıkacılar bölü-ğüne ayırmıştı. Böylece medrese tahsili ta-mamlanmadan sona ermiş oluyordu. Talih ona gülmemişti. Bir yandan memleketi isti-lâya uğramış, diğer taraftan düşman 4 cep-heden yüce devletine saldırmıştı. Gençlik ça-ğının coşkunluğu ile diğer gönüllü arkadaş-ları ile Çanakkale cephesini ve diğer cephe-leri takviye için yaya olarak Ankaraya var-mışlardı. Oradan trenle İstanbul'a, Selimiye kışlasına geldiler. Bir yoklamada 130 kişilik okur yazar seçilmesi istendi. Bir muayene yapılarak bu okur yazarları Efkârî ile be-ra-ber mızıkacı olarak yetiştirilmeleri ve talim için Almanya'ya gönderiler. Berine 2 saat-lik bir ilçe olan «Zasvetel» adlı kasabanın talimhâhında 3 ay kurs gördüler. Bilâhare Efkârî'nin dişleri ağrıdığı için mızıkacılık bölümünden ayrılmış, Galiçya cephesine gön-derilmiştir. Zasvetel Karargâhında 1917 Rus işgalinden sonra bir sene kalmıştır. Fırka komutanı Hamdi Paşa idi. Efkârî bu zaman zarfında Almanlarla arkadaşlık etmiş on-la-rı ve Almanya'yı tenmiş ve sevmiştir.

Haziran 1916 sonlarından itibaren, Müt-tefikler, Almanlara hücum etmeye başlamış-lardı. Fakat almanların mukavemeti sert ol-muştur. Böylece müttefikler birşey yapama-dılar. Bütün bu savaşlar boyunca Efkârî Galiçya cephesinde çarpışmıştır.

Galiçya'ya Osmanlı devleti 33 bin kişi-lik bir Türk kuvveti gönderdi. Galiçya'da çe-tin muharebeler oldu. Türkler ağır kayıplar verdi. Bu cephede Efkârî, II. Türk Kolordu-sunun 18. Alayı 32. fırkasının birinci tabu-runda ser çavuş rütbesine yükselmiştir.

Âşık Efkârî 1935 de 35 yaşında iken
M. Adil Özder'in arşivinden

Alay komutanları Vanlı Sait Paşa ve ikinci fırka komutanları ise rahmetli Fevzi Paşa idi.

Ruslar itilâli takiben 21 Kasım 1917 de Müttefiklere verdiği notalarla bütün cephe-lerde mütareke yapılmasını istedi. Ayrıca Almanya'ya da müracaat etti. Barış görüş-melerine Avusturya - Macaristan ve Osman-lı Devleti de katıldı.

Böylece 1918 de 15. fırkaya mal olan Efkârî, Kâzım Karabekir Paşa'nın emri üze-rine Romanyadan Tunaçayı vapuru ile Pö-ti limanına çıkıp, Tiflise doğru yol aldı. Bu sırada Rusyanın gayretleri ile görüşmeler sona ermiş, barış 3 Mart 1918 de Brest — Litovsk'da imzalanmıştı. Buna göre Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u da Osmanlı dev-letine geri veriyordu. Bütün Doğu Anadolu dan da geri çekileceklerdi.

Osmanlı Devleti, bu barış ile doğudaki topraklarını istilâdan kurtarmıştı. Kafkas yada Ermenilerin, Gürcülerin ve Azerbaycanlı türkerlerinin, Bolşevik rejimini tanıyarak bağımsızlıklarını ilân etmeleri üzerine Os-manlı Devleti bu durumdan faydalanarak Bakü petrollerini ele geçirmek üzere hare-kete geçti. Aynı amaçla İngiltere de Kafkas-ya'ya asker göndermişti, Gürcüler de Alman-ya'ya dayanıyordu. Osmanlı devleti Enver Paşa, Bakü'yü ele geçirdikten sonra Türki-stana sarkarak Ortaasya Türklerini de im-paratorluk içine katmak, bir Pan — Türkist Birliği kurmak istiyordu. 1918 Eylülünde Türk kuvvetleri Bakü'ye girdi. Efkârî'yi bu-rada da görüyoruz. Efkârî'nin birliği Hazar

denizindeki Kuşadasında 9000 Türk esir askerinin kapısını açarak yoluna devam eder.

Daha öteye gidilirken Osmanlı devleti 30 Ekim 1918 de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kaldı. 3 Kasım da İngilizler Musul'u işgal etti.

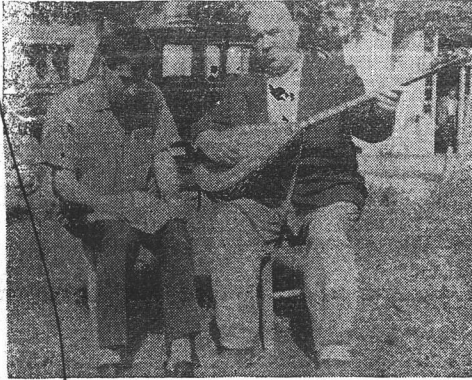
Bilâhare Nahçıvan ve Taşlıçay'dan başlayarak Ermeni muharebelerinde bulunan Efkârî'yi bu defa Kâzım Karabekir komutasındaki birlikte görüyoruz.

1947 senesinde Ardanuç'un Tütnülü'sünde büyük kumandan Kâzım Karabekir Paşanın ölümünü haber aldığı anda sazını eline alarak bir mersiyeye söyledi. (bir kıt'asını aynen yazıyoruz):

Orduna ses verdi dağ ile taşlar
Bugün dökülmekte her gözden yaşlar
Şimdi metemlidir Sarıkamışlar
Kars ilinin illerinde saklısın

Evet, Karabekir komutasındaki Türk kuvvetleri taarruza geçip Sarıkamış ve Kars'ı 30 Ekim 1920 de aldıktan sonra Gümrüğü de ele geçirince, Menşevik iktidarı altındaki Ermeni Hükümeti barışa yanaşmak zorunda kaldı. 3 Aralık 1920 de Ermenistan ile Gümrü barış anlaşması imzalandı. Bu arada, Bolşevikler de Ermenistanda iktidarı ele geçirmişlerdi.

Bundan Sonra Ruslar Milli Mücadeleye önem verdi. Ordularımız Doğu cephesinde bu başarıları kazanırken batı cephesinde Yunanlılar ilerliyordu, Ruslar tereddüde düşüdü. Acaba Türkler Anadolu'dan Yunanlıları temizleyebilecekler miydi?

Efkârî 1965 de A. Emin Arslan'la

Bu sırada Efkârî'nin fırkası kendini biraz toplayıp yerli halktan eksiklerini doldurdu. Talim terbiye başladı. Efkârînin alayına, yani 18. Alaya Artvin hudutlarına gelme emri verildi. İşte burada, alay komutanları ilk Artvin Milletvekili Harputlu Hilmi Beyle İzmirli Emin beydi.

Vaktiyle göz yaşu ile bıraktığı Artvini şimdi kurtarmaya gelmişti. Yerli yetecilerin büyük kahramanlıkları sayesinde 7 Mart 1921 de buradaki Gürcü, Ermeni ve Rus kuvvetleri tamamiyle temizlendi. Artvin anavatanına kavuşmuş, 1877 den beri süregelen esaret sona ermişti. Efkârî bunu şöyle dile getiriyor:

7 Mart Tarihi mutlu günümüz
Çünkü esaretten bugün kurtulduk
Yad millete esir idi ilimiz
Muhtelif milletten bugün kurtulduk

Artvine geldiklerinde Efkârî alay karargâhında idi. İnzibat memurluğule vazifelenirdi. Bir müddet sonra da Borçka I. tabur kalemine gönderildi. Bundan önce 1921 Şubat ayı başında Gürcü Hükümetinin sefiri Simon Medivani'yi ayrı bir odada kabul eden Atatürk, şifâhî olarak yaptığı şiddetli bir ihtarla bölgenin boşaltılmasını istedi. Müddeti 23 Şubat'a bitecek olan bu ultimatomu göre Gürcü Hükümeti bu yerlerin boşaltılmasını kabul etti. Bu bölgemiz, yerli yetecilerin de mücadelesi ve Gürcüleri kovması ile anavatanına kavuştu. Bu hadiseyi dile getiren koşmalarından birinde Efkârî:

Nurlansın, Atatürk huzur ulaştı,
Esaret zincirin eliyle açtı,
Ermeni, Gürcüler duyunca kaçtı,
Gayri cemaatten bugün kurtulduk!

Bundan sonra Efkârî'nin fırkasını İstiklâl harbine istedikler İstiklâl harf'ine batı cephesinde katıldı. Yunanlılar Bo'vadin ovasında bozulmuştu ve ricat halinde idi. Alay karargâhı yollarına devam ile Uşak'a kadar gitti.

Yunan baş kumandanı Trikopolis (2 Eylül 1922) esir alındı. Yunanlılar bozguna uğrayıp kaçarken, ateşe verip kül ettikleri Uşak şehrinin bu halini Efkârî bizzat görür. Alayları orada kalır. Mustafa Kemal Paşanın oraya gelmesi ile bir resmi geçit merasimi yaparlar. İstiklâl Harbinin bitmesi ile ilk teskere gönüllülere verilir. Böylece Efkârî memleketine döner.

Efkârî'nin bunca yıl hasret kaldığı Art-

YUSUFELİ ÇEVRESİNDEN NOTLAR

Yazan: Mehmet GÖKALP

Artvin'in sevilen ilçelerinden Yusufeli'nden ve çevresinden bahsetmek istiyorum. Yusufeli denince, Yalçın dağlar arasında uzanan Çoruh nehrinin iki yanı boyunca dizili köylerigözümün önüne gelir. İnsanları hoş — sohbet, çalışkan ve dürüst, tabiat alabil-digine cömerttir.

Yusufeli'nin çoğu köylerinde zengin folklorik konular vardır. Burada halkın tanıyıp sevdiği bazı kişilerden ve sanatçılardan söz edeceğim.

İKRARİ İLE SÜMMANİ

19 ncu asırda yaşamış bir halk şairi vardır: İkrarı. Sümmani onu görmek için Yusufeli'nin yolunu tutmuş. İkrarı de Sümmani'yi görmek için Narman'a doğru aynı anda yola koyulmuş.

İki âşık Tortum taraflarında karşılaşmışlar. Birbirlerini selâmlamışlar. Sümmâni içinden:

«— Bu, Âşık İkrarı olmaya?»

İkrarı de:

«— Allah bilir ya, bu adam belki de Sümmani'dir.» diye düşünmüş. Sümmani Yusufeline, İkrarı Narman'a varmış ve birbirlerini sormuşlar. Cevap mâlûm; İkrarı için: Sümmani'yi görmeğe gitti, Sümmani için de: İkrarı'yi görmeye gitti, demişler. Yoldaki karşılaşmanın mahiyeti işte o zaman anlaşılımış.

vin'i canından çok sevdiğini ifade eden şu koşmasını aynen veriyorum:

Ey benim sevdiğim çoruh diyarı
Baharın başkadır yazın başkadır
Manendi cennettir yeşil bahçeler
Çayrın çimen'in düzün başkadır.

Saymakla bitmeyen şirin yerlerin
Yeşil tepelerin güzel kırların
Yaylunu olmuşur 'bol sürülerin,
Koyunun başkadır kuzun başkadır.

Kahramanlıkların vardır övülür
Zeytinli bağların başta sayılır
Kahramanlıkları nvardır övülür
Macerah geçen mazin başkadır

İkrarı'nın bugün bâdeli bir âşık torunu vardır: Havuzlu (Okar) köyünden Âşık İsmail Çelik (Pervani)... Halen Eskişehir taraflarında olduğunu haber aldığım Pervani, dedesi İkrarı'den bazı koşmalar yazdırmıştı Bunları T. F. Araştırmalarının eski sayılarında yayınlamıştım.

DİRİNİZE O KADAR TELKİN VERDİM Kİ

Dostum ve hemşehrim Âdil Özder Beyle Huzuri uzun zaman bir arada kalmışlardır. Kendilerinin duymadıklarını sandığım bir fıkrayı anlatayım:

Huzuri Örtülü (Şenkaya) ilçesinde bir ramazanda imamlık yapıyormuş. Bir gün bir adam ölmüş, Huzuri'yi cenaze namazına çağırılmışlar. Gitmiş, musallâda namazı kıldırılmış. Sonra oradan ayrılıp evine doğru yürümeye başlayınca oradaâkiler:

— Hoca telkin vermeyi unuttun, Telkin!

demişler. Huzuri, hazır cevap:

— Sizin dirinize okadar telkin verdim ne hayır gördüm ki ölünüze telkin vereyim?.. demiş ve yoluna devam etmiş.

SARI KIZ GELİN OLMUŞ...

Yusufeli çevresinde güzel düğün türküleri vardır. Düğünlerde kadınlar ayrı bir evde, erkekler dışarda veya bir konakda düğün yaparlar.

Kadınların arasına erkekler alınmaz. Biz

Manendi bir cennet güzel ilin var
İrkandan bellidir türkçe dilin var
Âşık Efkâr gibi şen bülbülün var
Güzel koşmaların sazın başkadır.

Efkârî'nin kardeşi Ali Ağa'dan başka kendisinden büyük bir kız kardeşi vardır. Halen sağ olup Yolüstü köyünde oturmaktadır.

Dedesinin anne tarafları, yani murisi evvelleri ced ba ced «Âşık» tir.

Ardanuç kasabası Soğanlı Köyünde doğan Âşık Sıtkı (1768 — ?). Bunun oğlu Âşık Şöhreti (1795 — 1860), kalender bir âşık olup, bunun oğlu olan Âşık Cesimi (1835 — 1917)'dir. Âşık Niyazide dedeleri arasında-

Halk İnanışları:

«KUŞ YENKMESİ» İNANCI

Yazan: Demiray ÖZDER

Artvin İli'nin Yusufeli (eski: Kiskim) ilçesine bağlı Bucak merkezlerinden biri olan binden artık nüfuslu Erkinis/Demirkent köyündeyiz. Burası, türlü ötücü kuşları, bağları-bahçeleri, sık zeytin ağaçları, ekemek (mezrea) ve yaylakları ile zengin bir tabiate sahiptir. Tarihi de binlerce yıl eskilere varan bu köy yerlileri Oğuz — Çağatay/Kıpçak ağızı konuşurlar. Köy içinde olsun, birkaç saat uzaktaki ekemek ve yaylaklarında olsun birçok yer adları, yeme-içme, giyim-kuşam, ev-bark ile ilgili deyimler hep bu özel ağızla ifade edilmiştir. Yazımızın başlığına aldığımız «yenkme» sözü, «yengi» (alt — etme, yenme — yenişme) den geliyor.

Ötücü kuşlardan kimisi de bu köyde, aynı yerli ağızla adlandırılmıştır. Örneğin: taraklı — hüdhüd'ün adı ötüş özelliğine göre «H'opop» tur. Kumru soyundan «gir-gürrrr»

ce, zaten de istemediği için bir daha merak sarmış gelini... (Ve) gelin orada iken ölmüş (bir söylentiye göre de: ellerini kaldırıp canını alması için Tanrıya dua ettikten hemen sonra ölmüş). Beğ, gelinin ölümünden habersiz, soruyor alayın orada neden bunca oyalanıp kaldığını. Beğe haber geliyor: Sen sağ ol sevgilin öldü diyorlar. Gelinin öldüğü yerde (şimdi «ziyaret» sayılan), Şehitlik'te gömdüler. Beğ çok meraklandı, bundan sonra bana yaşamak haramdır deyip, Kale'nin ardından, Cehennem deresine kendisini attı ve parçalandı. Böylece, kalenin adı kaldı: ardından uç, sonra oldu «Ardanuç».

İntihar eden Beğ'in yerine geçen yeni Kale Beği çok iyi bir adamdı. Düğün makarına hürmet gösterdi. Gelen 40 bahadır geri dönemediler. Dönseler, Müslüman Beğine ne cevap versinler. O zaman Kale Beği, bu 40 delikanlının herbirini Ardanuç köylerinden birine yerleştirdi.

Kırk delikanlının yerleştirilmesiyle ilgili olarak; Ardanuç'un Basa (şimdi: Yol — üstü) köyünden 70 yaşındaki Nezir — Ağaolu Beğ, 1964 yılında Bursa'da Adil Özder'e şu bilgiyi vermişti: «Dedem, biz/Uzun — Hasan Beğ'in torunları sayılırız. Onun zamanında Ardanuç'a yerleştirilmiş 40 delikanlıdan kalmayız, derdi.»

sesiyle öten ve çift gezen küll renkli kuşçağız da «gürüt» adını almıştır. Serçeden ufak ve saka soyundan olduğu sanılan sarı-siyah benekli sevimli kuşçağız da, köyde iikbaharı müjdeleyenler arasında yer alır; incecik sesiyle üstüste üç-beş kez «çit-tut/çit-tutum» diye öter; buna da «çift-tutum» adı yakıştırılmıştır. Gerçekten bu kuşçağızın sesi, ilkbaharda çift-çubuğa çıkılmadan biraz önce duyulmağa başlar.

Akşam vakitleri öten ishakkuşu ise, çıkardığı «çoo-çoo» sesinden ötürü «çoço'lu» adı almıştır. Bunun kardeşi olduğuna inanılan ve ardi ardına birkaç kez «kuk-ku» sesiyle öten kuş da kendi ses adı ile anılıyor. Bu iki «kardeş-kuş» üstüne yaşayan bir inanç da vardır:

«Kukku erkek, öteki kız iki kardeşlermiş. Bir gün dağlarda pancar toplarlarken, kukku, kız kardeşine: pancarları niçin yedin diye kızmış. Yedin, yemedim derken kukku, elindeki pancar bıçağı ile bacısının karnını desmiş. Kardeşinin sadece tek bir pancar otu yemiş olduğunu görünce yaptığını pişman olmuş. Kardeşler bunun üzerine darılıp birbirlerinden ayrılmışlar. Ondan sonra da, hep birbirlerine seslenir aranırılmış. Bacısı kardeşine: Neredesin? der gibi «çoo — çoo» diye seslenirken, kardeşi ona «buradayım -kukku» sesiyle işaret vermiş. Ne var ki bir türlü birbirlerini bulamazlarmış. Bunun için, kukku sesi, çoğunlukla yüksek yaylak ve kırlarda sabah — kuşluk vakitlerinde; çoço'lununki ise akşam garipliğinde köyde duyuluyormuş». Bu köyde ve çevrede çocukların «saklanbaç» olarak oynadıkları oyuna da «kukku» adının verilmiş olması bu efsaneden dolayı olsa gerek. Çocuklar oyunda saklandıkları sırada birbirlerine «kukku-cittuu» diye seslenirler.

İnanca göre, adlarını saydığımız bu kuşlar, aşağıda belirtilen nedenlerle insanı «yengerler» (yenerler). Kuşlarla insanlar arasındaki bu «yenkme — yengilme»yi önlemek için neler yapılmalı? Şimdi onları görelim. «Gürüt/girit» kuşu: Sabahleyin gül koklamamış kimse bu kuşun sesini duyarsa, kuşa yengilmiş sayılır. Gül koklanmıyorsa kuş

ARAŞTIRMALARI

yengilmiş olur.

Bunun gibi, sabahleyin ağzını su ile çalkalamamış bir insan «h'opop»un sesini duyarsa yengilmiş; ağız çalkanmışsa yenkmiş olur.

«ço-çolu»yu yenkmenin koşulu, onun sesini duymadan önce «ağuz» yemiş olmaktır. İlk yavru yapmış düğenin ağuzunu yemek daha iyi sayılır.

Kukku kuşu: Sabahleyin ekemek — (yemek) yemeden evden çıkanlar kukkuya altolurlar. Bunun bir başka özelliği de var: İnsan aç karnına da olsa, üzerinde altın ya da gümüşten yüzük, kemer gibi bir süs eşyası bulunuyorsa kukku onu yengemez.

«Yenkme — yengilme» ye konu olan kuşlardan bir başkası da, yaz başlarında yaylaklarda görülen ve adına «makala» denilen yırtıcı kuştur. Bu hayvan, ak-doğan olsa gerek. Bu kuşu yenkme için, onu havada görmeden önce «taze peynir» yemiş olmak gereklidir.

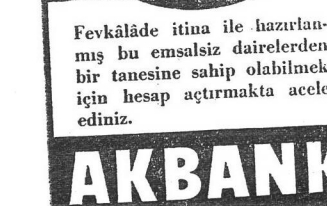
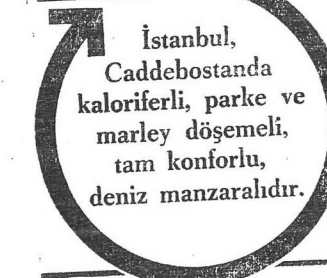
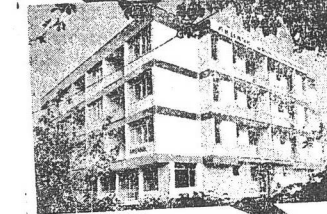
Tarih kalıntıları, folklor ve etnografya konuları bakımından zenginlik ve özel bir karakter gösteren ata yurdum Erkinis köyündeki bu inancın, ilcenin öteki köylerinde de yaşadığını kabul etmek normaldir. Çevre folklorundan sadece bir örnek olarak aktardığım bu güzel inancın dayanağı üstüne epeyce düşündüm durdum. Köyde derlemeyi kendisinden yaptığım baba amucamız senlik Ahmet Özder dededen bu merakımın aydınlatılmasını yalvarıp sordum: Bir kuş insanı nasıl olur da yenebilir? bu ne demektir dedim.

Oğul dedi amuca: «Baykuş uğursuz sayılır. Kımi hayvan ulumaları da böyle değil mi? Herhalde eskilerimiz, insanların sağlamlığı için «kuş yenkmesi» ni bile hesaba katmış olsalar gerek. Sabah erken gül koklamaya, ekemek yedikten sonra işe gitme, ağuz yeme; bunlar sağlığımız için iyi şeylerdir.»

Tatlı bir ilkbahar sabahının erken saatlerinde, bağına giden bir köylünün güller arasında kuş seslerini dinlemesi; sonra kuş süresince beslediği hayvanının ağuzunu dahi değerlendirmesi gerçekten hoş şeyler... Hele «Çift-tutum» kuşunun incecik tatlı sesi canlı bir takvim sanki...

Yüksek dağbaşı evliyaları, Türk çadırı biçiminde yapılmış Oğuz kalıntısı eski kubeli «Karanguş/karlanguş» evleri, yüzlerce

Oğuz — Çağatay/Kıpçak ağızı sözleri, şamanlıktan kalma türlü türlü gelenek ve inanışları ile Erkinis ve çevresi dolu dolu... Biz burada sadece bir örnek aldık. Folklor hazinemizin kapağını açarak içinde saklı cevherleri tanıma ve tanıtmaya gerekli bir yurd borcu olarak ortada durduğuna bir kez daha inandım. Ve inandım ki, folklor dediğimiz bu hazine, boşa doldurulmuş bir sürü lâf bohçası değil, gerçekten bir değerli hazinedir.

Fevkâlâde itina ile hazırlanmış bu emsalsiz dairelerden bir tanesine sahip olabilmek için hesap açtırmakta acele ediniz.

AKBANK

ARTVİNLİ ŞAİRLER - AŞIKLAR

Yazan: M. Âdil ÖZDER

Artvin ve ilçelerinden yetişmiş şair ve âşıkları topluca bu sayfalar arasında gereği gibi tanıtmamızın imkânsızlığı meydandadır. Biz, burada şimdilik onların yerleri, adları ve yaşadıkları yılları ilçelerimiz üzerine belirtir bir liste sunmakla yetineceğiz.

Artvinli şairleri bir arada ve eserleriyle geniş bir inceleme çerçevesi içinde tanıtan bir eser bugüne dek meydana konmuş değildir. Çevrenin halk kültürünü yayma bakımından bu büyük boşluğu dolduracak inceleme ürünlerini elde edeceğimiz imkânlarla göre bastırıp yaymak istiyoruz.

Artvin — Çoruh denilince, çevre halkının özel bir ilgi gösterdiği ve uzun kış gecelerinde köy odalarında toplanıp dinlediği saz şairlerimizi hatırlamamak elde değildir. Âşıkların sazlı hikâyelerini esprili buluşlarla yaptıkları karşılaşma deyişlerini, destan ve koşmalarını dinlemek, komşu Kars ve Erzurum illerimiz gibi Çoruh boylarında da eskiden beri yaygın ve millî bir gelenektir.

Yüzyıllar boyunca halkımızın âşık edebiyatına göstereceği bu yakın ilgi sonucudur ki Çoruh boyları, halk edebiyatçılarımız katında «Âşıklar Yatağı» niteliğini kazanmış oluyor. Bir kuşaktan birkaç şair gelmesi, aynı köyden ardı ardına beş — on âşık yetişmesi, halkın ilgisiyle sağlanan bir verimlilik örneğidir. Rahmetli şair Huzûri bir gazelinde: «Çoruh toprağıyla ne denli kıvansam haklıyım. Çünkü bu cennet topraklar çok sayıda «şâir-i şeydâ» yetiştirmiştir» diyor:

«Çoruh hâkiyle eylessem tefâhur haklı-
yım zirâ
Bu hâk-i bihterin çok şâir-i şeydâ ye-
tiştirmiş».

Bugünkü bilgilerimize göre, Artvinli şairlerimizin ilçeler üzerine olan durumları kısaca şöyledir:

a) ARTVİN ve KÖYLERİNDEN YETİŞENLER:

1 — SÜZÂNÎ — Nimet Efendi (1871 — 1934). Kuşaklar boyunca bilginler yazarlar, hattatlar yetiştirmiş ve Artvin'de İmam (veya: Müftü) zadeler diye anılan bir ailedendir. 1914-18 savaşında göçtüğü Sivas'ta vefat etmiştir. Topluca bir divançe bırak-

Âşık Huzûri (1886 - 1951) 1939 da

mamış, dağınık olarak saklanan eserlerinin pek çoğu yitmiştir. Aruzlu şiirlerinden birkaç elimizdedir. Bilgin, şair ve hattat bir hoca-şairdi. Sivas'a göçmeden önce Artvin Çarşı camii imamlığını yapar, medresesinde kız ve erkek öğrencilerini okuturdu.

2 — ALİ EFENDİ — Gedik Oğlu (1851 — 1938). Artvinlidir. Usta bir saz şairi idi.

3 — İRŞÂDÎ — Mustafa (yakl. 1860 — 1938). Artvin'in Vezir köyündendir. Bir saz şairi idi.

4 — ELFAZÎ — Süleyman (1875 — 1922). Berta bucağının Sakalar köyünden yetişmiş bir saz şairidir.

5 — NİDAÎ — (yakl. 1878 — 1916). Sirya bucağı merkezi Zeytinlik köyünde yaşamış, eserlerini büyükçe bir cökte toplamıştır.

6 — NİDASIZ. Berta — Sakalar köyünden olup 1878 savaşında Bursa'ya göçmüş ve Soğukpınar köyünde kalmış saz şairlerindedir.

7 — TEKMİLÎ — GÜLÜ ağa. Sirya bucağının Orucuk (Oruçlu) köyünde 19. yüzyılda yaşamıştır.

8 — DİLDÂRÎ. 19. yüzyıl ortalarında

ARAŞTIRMALARI

4053

Sirya'nın Aşağı — Hod (Aş. Maden) köyünde yaşamış saz şairlerindedir.

9 — ŞİRİNÎ. Bu da aynı köyde yaşamış en eski saz şairlerindedir.

10 — SAİTEFENDİ. 19. yy. ortalarında Yukarı — Hod (Yük. Maden) köyünde yaşamış bir hoca — şairdir.

11 — ŞÂMİLÎ (1818 ? — 186 ?). Aş. Hod'dan Altun — oğullarındandır. Demircilik yapmış, bir süre yukarı — Hod'da kalmış, Erkinisli Muhibbi'ye çıraklık etmiş bir saz şairiydi.

12 — HIFZÎ. Aş. Maden'li şairlerdendi. 19. yy. son yarısında yaşamış, hafızlardan olduğu söylenir. Saz şairidir.

13 — ŞÂHİSTAN. Hıfzî soyundan bir saz şairiydi.

14 — MAHCÜBÎ — Hafız Mehmet Ef. Aş. Maden'den yetişme, din bilgini ve şairdir. II. Abdülhamit çağında yaşamıştır, Kars çevresinde müftülük yaptığı söylenir.

15 — FİGANÎ. Sirya'nın Hezor (Hızarlı) köyündendir. Saz şairiydi.

16 — KAHRÎ. Aynı köyden ve Figani'nin çağdaşlarıdır.

17 — İBRAHİM (Pehlivan). Aynı köyündendir. Çevre âşıklarının deyişlerini iyi bilen ve âşık ağzı şiirler söyleyen iri yapılı bir pehlivandı. 90 yaşlarında ölmüştür. (1948 lerde).

18 — FÂRİKÎ. 19 yy. da Hod köyünde yaşadığı bilinmektedir.

b) YUSUFELİ (Kiskim)'DEN YETİŞENLER:

19 — ŞERİFÎ — Mehmet Şerif Ef. (1768 — 1844). Erzurum medreselerinde tahsil görmüş, doğup büyüdüğü Zor (Esenkaya) köyünde ölmüştür. «Pend-i Güllistan-i Şerifi» adlı yazma divanı köyündedir.

20 — YARIMÎ. 18. yy. da Zor'da yaşamış bir saz şairidir.

21 — MUHİBBÎ — Salih Kaya (1823 — 1868). Erkinis/Erk-is (Demirkent)'te yaşamış, orada ölmüş, ümmî fakat ârif ve kudretli bir saz şairidir. (bakılabilir: Âdil Özder, Yusufeli'li Muhibbi, 1940 Kars İl baskımevi).

22 — HAYALÎ — Hüseyin Ef. Muhibbi çağında Hers/Heros (şimdi: Kirazalan ve Erenköy adları ile iki ayrı köydür) köyünde yaşamıştır. Tavusker beylerinin di-

van kâtipliğini yapmış, Muhibbi'nin bir kısım deyişlerini bir cökte toplamıştır. Aynı köyde Emrah Hafız efendi elinde bulunan bu cökte Hayalî'nin birkaç eseri de bulunmaktadır.

23 — KEŞFÎ — Mustafa Ef. (1843 — 1909). Zor köyünden yetişmiş şairlerdendir. 1828 Ahıska savaşına milis yüzbaşı olarak katılan ve «Deli Yüzbaşı» lakabı ile anılan şair Mehmed efendinin oğlu ve Huzûri'nin babasıdır. «Divân-i Keşfi» adındaki eseri basılmamıştır. 30 yaşlarına değin saz şairliği yapmış, sonra sazı bırakıp Erzurum tekkelerine devamla Kadiri tarikatına bağlanmıştır. Çağının birkaç saz şairi ile karşılaşma yapmıştır. (b. b. A. Özder, Yusufeli'li Keşfi, T. Folklor A. sayı: 107, 115, 126).

24 — İKRARÎ — Mehmed (yak. 1844 — 1904). Okar/Okker (şimdi: Havuzlu) köyünde yaşamıştır. Bir derviş — şairdi. «muşbetlik» redifli destanı yaygındır.

25 — MÂHİRÎ — Osman (1850 — 191?), İphan (İnanlı) köyündendir. Mâhiri — Mahtâban hikâyesinin kahramanı bir saz şairidir. (b. b. M. Gökalp, «Mâhiri — Mâhtâban Hikâyesi» T. Folklor A. sayı: 135, 136, 137, 138, 139).

26 — İZNÎ — Mustafa (1856 — 1928). Zor köyünden yetişen saz şairlerinin en ustalarındandır. Tefvik Zuhûri'nin babasıdır. Çağının âşıklarından birkaçı ile karşılaşmalar yapmıştır. «Çobanlar» ile «Muhtarlar» destanları gülmeceli ve değerlidir. Eserleri toplu halde değildir.

1915'te göçtüğü Merzifon'un Saraycık köyünde ölmüştür. Torunu da şairdir (bak. İzhârî).

27 — HUZURÎ — Ali Coşkun (1886 — 1951). Mustafa Keşfi'nin oğludur. Medrese tahsili vardır. Kuvvetli aruzlu eserleri, heceli koşma ve destanları vardır. Hayatı, eserleri, edebî kişiliği üzerinde Hikmet Dizdaroğlu beyin 1950 de yayınladığı eserden başka, Huzûri hakkında çeşitli dergi ve gazetelerde pek çok yazı çıkmıştır. (b. b. M. A. Özder, Huzûri, T. F. A. sayı: 74, 76, 84).

Şairin hayatı ile heceli ve aruzlu eserleri iki büyük cilt halinde tarafımızdan baskıya hazır duruma getirilmiştir.

Huzûri, Şavşat'ta Nüfus ve Yusufeli'de Tapu memurluğu yapmıştır. Çağında 10 dan artık şairle karşılaşmalarda bulunmuş, yüzleri aşkın sazlı irtical deyişleri vermiştir.

(179 koşma, 23 destan, 10 çeşitli heceli şiir-
den başka 390'ı aşkın aruzlu eseri vardır.)
Akoçer kanserinden Artvin Devlet Hastaha-
nesinde vefat eden şairin mezarı Kolorta
mevkiindedir.

28 — **NUTKİ** — Mehmed Bey. Kiskim
(şimdi: Alanbaşı) köyünden, Pert — eğrek
sancakbeyleri ailesindedir. Zor'lu Keşfi ile
çağdaştır.

29 — **VEHBİ** — İbrahim Ef. Barhal/
Balhar (Altıparmak) köyündendir. Bu bil-
gin ve şair zat, Huzûri'nin medrese hocasıydı.
Narman Müftüsü iken 1904'te ölmüş-
tür. Basılmamış «mürettep» divanı olduğun-
u Huzûri söylerdi.

30 — **NİHÂNİ** — Osman Hoca. Zor'-
lu şairlerdendir. Keşfi'nin çağdaşıydı. Eser-
lerinin yazılı olduğu bir cönk 1914 savaşı
yıllarında yitmiştir.

31 — **MEFTÜNİ**. Ohur (Pamukçu-
lar) köyünde 19. yy. da yaşamıştır. Demir-
çilik yapan bir saz şairi olarak bilinir.

32 — **MİHMÂNİ** — Osman. Uşgum
(Yağcılar) köyünde 19. yy. da yaşamış bir
saz şairidir.

33 — **ZUHÜRİ** — Tevfik Bozkurt
(1887 — 1949). Zor'lu İznî'nin oğlu, Huzûri'-
nin de medrese ve gençliğinde saz arkadaşıdır.
Eserlerinin çoğu elimizdedir. İmam bu
lunduğu Merzifon'un Türnüük köyünde öl-
müştür.

34 — **İZHARİ** — Mehmet Bozkurt.
Şair Zor'lu Zuhûri'nin oğlu ve İznî'nin to-
runudur. Merzifon'da hayattadır.

35 — **İLHAMİ** — Molla Ali. Geçen
yüzyılda Zor köyünde yaşamış şairlerdendir.

36 — **DERYA** — Mustafa. Zor'lu şair-
lerdendir. Köyünde «Tahsildar» diye anılır.
1945'te hayattaydı.

37 — **FAHRİ** — Ali Karabulut. Zor'lu
saz şairlerinden ve Huzûri çarıklarındandır.
1956'da ustasının Artvin'deki mezarını yap-
tırmıştır.

38 — **DEHÂNİ**. Zemevan (Demir-
döven) köyünde geçen yüzyılda saz şairi
olarak yaşadığını Huzûri söylemiştir.

39 — **AZMİ** — (1907 doğ.) Erkinis
(Demirkent) köyünden Tozkoparan oğulla-
rındandır. Aruzlu ve âşık türünde yazdığı
şairleri, âşıklarla karşılaşmaları vardır.

40 — **PERVANİ** — İsmail Çelik
(doğ. 1931). Okar köyünden, İkrarı torunla-

rındandır. Saz şairidir. Karşılaşmaları var-
dır. (b. b. Mehmet Gökalp: Yusufeli'li Per-
vanî karşılaşmaları, T. F. A. sayı: 40, 76, 80).

41 — **ALİRİZA** Ef. 50 yıl önce Utav
(Bostancı) köyünde yaşamıştır. Siirlerini
yazılı olarak verdiğini, fakat bunlardan ör-
nekler kalmadığını oğlu Mustafa Tekin söy-
lemiştir. 1912 doğumlu olan Mustafa Tekin'
in de şiirle meşgul olduğu bilinmektedir.

c) ARDANUÇ'tan YETİŞENLER:

42 — **SİTKİ** — Cuğu (Petekli) köyün-
de yaşamıştır. Çevrenin en eski saz şairi o-
larak bilinir. 1201 (1785) de şairliğe başla-
dığını bir deyişinde belirtmiştir.

43 — **ŞÖHRETİ** — Şerif Ef. (yakl.
1795 — 1860). Sıdkî'nin oğludur. 15 yıl Şam'
da kalmış, tabur imamlığı ve şairlik yap-
mıştır. Şiirler yazıp İstanbul'a gelmiş, ora-
dan köyüne dönmüş, bir aralık Ardanoç'tan
Merzifon'a gidip bir tekkeye kapanmış, Ar-
danuç'a döndükten sonra köyünde ölmüş-
tür.

44 — **CESİMİ** — Yusuf (1835 — 1917).
Sıdkî'nin torunu ve Şöhreti'nin oğludur.
1915'ten önce Cihani ve Kararı adlı ermeni
âşıkları ile Artvin'de karşılaşma yapmıştı.
Sonradan bu âşıklarla Batum'da yaptığı kar-
şılaşmaları mücadeleli geçmiştir. Cihan har-
binde göçtüğü Vezirköprü'de ölmüştür. Ge-
rede'de Şehri efendi adlı birinin kızı Ser-
vidar'a âşık olmuş.

45 — **KAYNARİ** — Mustafa. Gümüş-
hane köyünde yaşamış eski saz şairlerinden-
dir. 18. yy. da yaşadığı tahmin edilir. Aile-
si, Göle'nin Gaznafer'inden gelip orada yer-
leşmiş. Halk O'na «Türkmen'den gelmedir»
diyor. Bir deyişinde Artvin'li Atabeglerin adı-
nı anmaktadır.

46 — **ESRARİ** — Osman. Ançküre
(Anaçlı) köyünden bir saz şairi olup 1878
savaşında İstanbul'a göçmüştür.

47 — **HİCRANİ** — 1855'te (İnci-
li Çavuş'un köyü) Anç (şimdiki: İncili) kö-
yünde doğduğu sanılmaktadır. 1877-78 sa-
vâşında babası ile Bursa'ya göçmüştür. Birkaç
kez Bursa'dan köyüne kaçıp, Rus jandarma-
ları tarafından yakalanarak Bursa'ya gönde-
rılmıştir.

48 — **NİYAZİ** — İsmail Ef. (1871 —
1911). Opuçala (Gökçe) köyünde yaşamış-
tır. Kalem ve saz şairidir. Çağında âşıklarla

ARAŞTIRMALARI

karşılaşmalar yapmıştır.

49 — **EFKÂRİ** — Âdem Şentürk
(doğ. 1900). Basa (Yölostü)'lidir. Halen ya-
şayan âşıklarımızdan olan Efkarî, coşkun
bir saz şairidir. Samsun'da Van'lı Seyrani
ve arkadaşı Maksudî, Bayburt'ta Bürhani
ve Talibî ile ve sonraları Huzûri, Azmî,
Poskumlu Müdamî ile karşılaşmalarda bulun-
muştur.

Eserlerini bastırmak üzere bir kitapta
toplamaştır. 30 dan artk destan ve çok sa-
yıda koşma deyişleri vardır. Hâmit Zübeyir
Koşay'ın Efkarî hakkında yazdığı Susmuş
Saz adlı eseri basılmıştır.

d) BORÇKA'dan YETİŞENLER:

50 — **MEHMET ALİ** Ef. Murgul'un Küre
köyündendir. Yaşayışı 19. yy. sonlarına rast-
lar. 1878 savaşında Murgul'dan göçmüştür.
Destanları bu acı günlerin duyularını yan-
sıtır. Eserleri yazılı olarak torunlarının elin-
dedir.

51 — **ÂŞİK OSMAN** (1840 —
1901). Murgul'un Damar (Zansul) köyünden-
dir. Uzun uzun deyişler bırakmıştır. Âşık

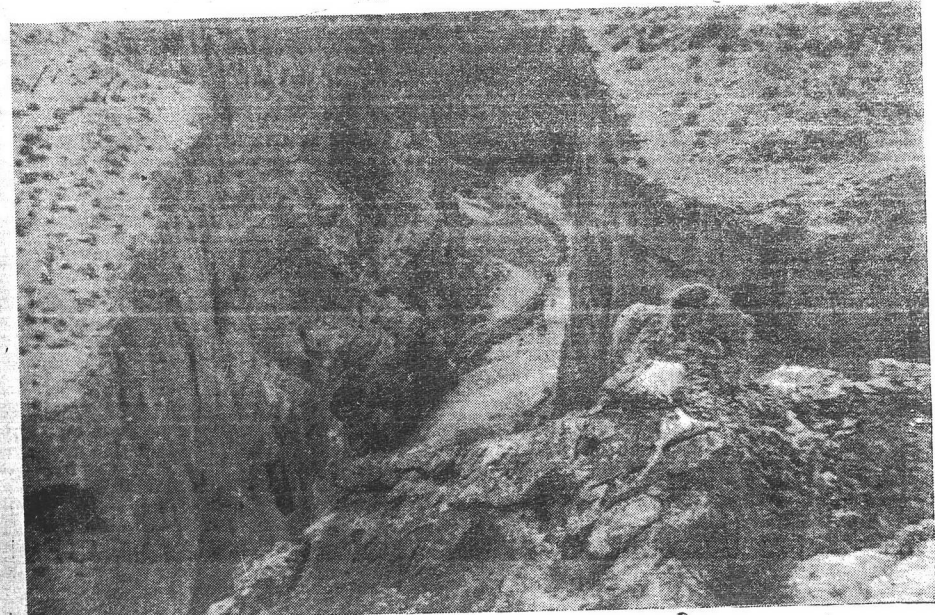
olarak İran'ı dolaşmış, maşukası Halime'yi
bulup onunla karşılıklı deyişmeler yapmış-
tır.

52 — **HASAN TEVFİK** Ef.
Borçka'nın Deviskel/Kaynarca köyündendir.
Tahsilini yapıp İstanbul'da kalmıştır. İca-
zet aldıktan sonra da Fransızca öğrenmiş,
Bahriye Mektûbî Kalemine girerek 1883'de
o makamın mektupçusu olmuştur. Musul ve
İşkodra mektupçuluklarını da yapmış, e-
mekli olup İstanbul'a dönmüş ve 1910'da ve-
fat etmiştir. Mezarı Eyüp'tedir.

Eserlerinden: Hayalât-i Dil, Revza-i
Âli Abâ, Revza-i Muhavere basılmıştır. Ba-
sılmamış eserleri: Revza't-üs-Selâm, Rev-
za'tül-Münşeat, Minhac'il-Aklâm, Revza-i
Edebiye, Mecmua-i Reşehat'tır. «Ayrıca 4
tercüme eseri ile mürettep Divan-i Eş'ar'ı
basılmamış halde İstanbul'da aile efradı e-
lindedir» (Osmanlı Müellifleri, II-154).

e) ŞAŞAT'TAN YETİŞENLER:

53 — **DİDARİ** — Mirye (Veliköy)'de
yaşamış bir hoca-şairdir. 1245 (1829) da şa-
irliğe başladığı bir deyişinden anlaşılıyor.

Ardanoç Kalesi selundaki «Cehennem Deresi»nin bir görünüşü...

1878 savaşı sıralarında 65 yaşlarını geçkin çağlı şairin Cevizli (Tibet) köyü medresesinde ders okuttuğunu bir destanından anlıyoruz.

54 — İ S M A İ L H A K K I — (yakl. 1828 — 1907). Çoraklı köyünden ve çağının hocalarındandır. Milis subay olarak Ardahan'da 1878 savaşına katılmıştır. Bu sırada yazdığı Ardahan Destanı yayınlanmıştır.

55 — R E C A İ — M U H A M M E D (1834 — 1907). Küçan/Küçen (Kocabey) köyünde yaşamış hoca — şairlerdendir. Hediye'tül-İhvan adlı basılmamış divançesi torunları elindedir.

1878 de yurdunun Çarlık Rusyaya bırakılması sırasında, Osmanlı Türkiyesine göçmek isteyen köy imam ve muhtarlarının düzenledikleri uzun ifadeli mazbatanın ilk sırasında «Küçan karyesi imamı Muhammed Recai» nin adı ve mühürü bulunmaktadır. Oğlu ünlü Müderris Yusuf efendi 1937 lerde Şavşat'ta hayatta idi.

56 — F İ R A K İ — Abdullah Ef. (1854 — 1939). Cuvarep (Şalçı) köyündendir. Medrese tahsili görmüştür. 1914 — 18 savaşı sırasında Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı Beşiktepe köyüne göçmüştür. Şair hoca 85 yaşında iken 1939 ilkbaharında aynı köyde ölmüştür.

57 — T O K T E M İ R — Abdülmeccit Ef. Küçan (Kocabey) köyünden ve annesi tarafından Recai torunlarındandır. Çoğu millî duyuğu, yurt sevgisi, fazilet ve ahlâk konuları üzerine şiirler yazmıştır. Bunların bir kısmını «Oğluma Nasihat» adlı altında bas-tırmıştır.

Efkârî, Azmî ve Müdamî ile uzun şiir sohbetleri, kimi de bunlarla karşılaşmaları vardır. 70 yaşlarında hayattadır.

58 — A L G A N — Kanber bey. Şavşat öğretmenlerinden ve bu ilçenin Küplüce köyündendir. Aşık edebiyatına meraklı olup bu türde şiirler vermiştir. (bak. ÇORUH — ŞAVŞAT, sh. 97 — 99).

59 — D E R Y A M İ — Dursun Ali. Son geyrek yy. da Şavşat'ta yetişmiş saz şairlerindendir. Kuvvetli bir irticale sahiptir. (Hayatı ve eserleri için bakılabilir: Nejat Birdoğan, «Şavşatlı Deryamî», Türk Folklor Araştırmaları dergisi sayı 169).

Burada adlarını verdiğimiz şairlerden başka, çevrede çok sayıda «Hikâyeci» ve

«Usta malı nakleden» (halk arasında bunlar da «aşık» olarak anılır) saz ustaları gelip geçmiştir. Bunların burada tanıtılmasına imkân bulamadık.

BU ŞAİRLERDEN BİRKAÇ ÖRNEK ESER

1) Sûzânî — Nimet'in bir «Muamma»sı:
Mânend-i mutalsem bu lûgaz genc-i nihânî
Açılmaz ebed ehl-i himem halleder anı.

Câm ü tarab encâm musaffa bedei olmaz
Sâfi-i derûndur o kaçar yok ona sâni.

Tenha alır âğuşuna zevk etmede her dem
Mahbûb-i gül-endamı, dil-âviz-i zamanı.

Âlemde SUZÂN sen seni bil bâki heves kıl
Bâki-i Hüvel bâki, cihan zâil-ü fânî.

(Artvin'de 1914'ten önce görüştüğü günlerde Huzûrî'nin çözümü: harf 5, nokta 3, he-sap -Ebcedle- 146, kelime «Secencel» = ay-na).

14) Mahecübî'nin Beşli (Muhammes)'inden bir kıt'a:

Gâhi âbad olur gönüm gâhi de bir vira-
nedür

Gâh olur meşreb-i anka, gâhi hükmü İ-
ran'edür

Gâh olur âleme bende, gâhi mir-i mirâ-
nedür,

Mukaddem tâbi-i Bâtum kasabamız Li-
vane'dür

Hodî Süflâ köy-kentim duran bunda di-
vânedür.

19) Şerifî'nin bir gazeli:

Niçün sen hâlini fikreyleyüp insafa gel-
mezsin

Görürsün sekr-i mevî gayrilerden ibret
almazsın.

Bilürsün kim güçüverir serây-i fâniden
insan

Tedarik eyle kim bir gün güçü'sün bunda
kalmazsın.

Yatar zir-i zeminde devr-i Âdem'den beri
insan

Senindir şimdi növbet hoş niçün efkâra
dalmazsın.

Yazarsın nazm ile Mürsel, ferîşteh mevî
âlemde

ARAŞTIRMALARI

Niçün bu yazdığın evraka eşki çesim
salmazsın.

O mevtin acısın gördü hususâ yetti O'l
Mürsel
Nice sırdır ŞERİFÎ hikmet-i Mevlâyı bil-
mezsin.

21) Muh'bbî'nin yayımlanmamış bir koş-
ması:

Nahnü kasemnâda, Bezm-i Elest'te
Saf dizildi sağ tarafta ben idim
Âşıkları davet olundu hattâ
Cemâl ile müşerrefte ben idim.

Havva ile yedik buğdayı bir gün
Gitti hulle tacı olunduk mahzun
Cinandan cihana gelende sürgün
Âdem ile küh-i Kaf'ta ben idim.

Der Muhibbî ezel buymuş kaderde
Kimi dem sürurda kimi kederde
Çün nikâh olunduk mâder pederde
Anam ile ol zıfafa ben idim.

25) Mâhiri'den:

Küçükten ihtiyar gurbet kahını
Edem nidem bir cânanın elinden
Doldurmuş şişeye aşkın zehrini
Yudem nidem bir cânanın elinden.

Şeyda bülbül gibi eyleriz zârı
Yaktı vücudumu muhâbbet nârı
Terk edip yar diye ben bu diyarı
Gidem nidem bir cânanın elinden.

MÂHİR duman kalkmaz oldu başından
Yolum şaştı boranından kışından
Felek kısmet etmiş aşkın aşından
Tadem nidem bir cânanın elinden.

26) İznî'den:

Kahr-i aşka düşüp sevda çekmeyen
Feragat et bu sevdayı diyorlar
Ben ezel nuş ettim aşk bâdesini
Asla güç vermedin neyi diyorlar.

Ezeli dûş oldum bir âh-ü zâra
Tecellimiz aksi bahtımız kara
Eğer aşık isen maşukun ara
Mecnun isen bul Leylâ'yı diyorlar.

Ben İZNÎ'yim şikest oldu câmımız
Bilmem nasıl olur serencamımız

Halk içinde söylenirken namımız
Şimdi gören hublar dayı diyorlar.

27) Huzûrî'den:

Ey sâki nedir köhne şarabında bu hikmet
Lezzet verir içtikçe içildikçe doyulmaz.

Derlerse sezâ bezm-i ferah-bahşına cennet
Hân-i keremin bâki müdam gayeyi bulmaz.

Ehmiyyeti yok tezce geçer cevr-ü cefanın
Âlemde hele zevk-u safadır unutulmaz.

Bir dilde ezelden şecer-i neş'e dikilse
Bir sarsar-ü bin seyl-i havadisle sökülmez.

Birdir feleğin nik-ü bedi bûd-u nebûdu
Erbâb-i tevekkül olanın fikri bozulmaz.

Islaha çalış beynini her dem husemanın
Derler ki beyim ev yikanın hanesi olmaz.

Aybsız olayım ister isen setr-i uyub et
Mum keşî-i uyub eylemese başı urulmaz.

Vicdan gibi mizân-i adalet bulunur mu
Ahkâm-i kavanin hele harfen yürütülmez.

Bir nokta kusur ettiği şahsın sorulur da
Hakkında niçin özü firâvanı sorulmaz.

Bâzısının aybı gece olsa göze çarpar
Gündüz bile bazılarının aybı görülmez.

«Yolsuz yorulur» darb-ı mesel pekçe ga-
lattır

Vâdi-i taannüdde meğer kimse yorulmaz.
Her vechile menzilgehidir hayli fesadın

Tâsın tarağın topla bu merkezde durulmaz.
Medyûn-i mudâra feleğe hasta HUZÛRÎ

Yok başkaca bir çâresi bâzûsu bükülmez.

33) Zuhûrî'den: (1933'te Merzifon'dan stia-
sına geldiğinde)

Sorman arkadaşlar garip halimden
Ömrümü gurbette bitirdim geldim
Şeydâ gibi ayrı düştim gülümden
Beraber her gami getirdim geldim.

Neler çektim neler gurbet-elinde
Çileler doldurdum viran gölünde
Garip baykuş gibi eller dalında
Yüzbin minnet ile oturdum geldim.

Dertlidir ZUHÛRÎ mey doldur sâki
Değilmiş bu dünya kimseye bâki
Benden mahşere dek çıkmaz merakı
İznî'yi gurbette yitirdim geldim.

Bibliyografya:

DERGİMİZDE ÇIKMIŞ OLAN
ARTVİN FOLKLORU İLE İLGİLİ YAZILAR

Derleyen: S. TÜRKKAN

Türk Folklor Araştırmaları'nın türlü yayınlarında Artvin ili ile ilgili Halk-bilgisi konularının da yer aldığını memnurlukla görmekteyiz. Bu dergilerde çoğu Artvinli saz şairlerini işleyen geçmiş yazıların elde edebildiğimiz kısa bir bibliyografyasını okuyuculara sunmanın yararlı olabileceğini düşündüm. Sanırım, bu kısa ve belki noksanları da bulunacak listemiz, Artvin'in yerli fikir ürünleri üstüne eğilmek isteyenlerin işine de bir nebze hizmet etmiş olacaktır.

Ataman S. Yaver: «Müzik Folkloru: Mey» 1951 Ocak — S. 18.

Arslan A. Emin: «Âşık Meclisleri ve Âşık Efkârı», 1966 şubat, sayı 199.

Bayrı M. Halit: «Kitaplar Arasında: Susmuş Saz» (Efkârı'nın Hayat Hikâyesi) 1950 Kasım — S. 16.

Burdurlu İbrahim Zeki: Hikmet Dizdaroğlu'nun «Yusufeli Huzûri» adlı eserinin tanıtılması hakkında, 1950 mart sayı 8.

Birdoğan Nejat: «Şavşatlı Âşık Deryamı». 1963 Ağustos, S. 169.

Çaldağ Mustafa:

1. «Ali Huzûri Coşkun'u Kaybettik» 1954 kasım, s. 28.

2. «Huzûri'ye Dair Notlar» 1954 mart, s. 56.

3. «Şair-Saz-Vâiz üstüne» 1959 kasım, s. 124. (Yazar bu tetkikinde: Yusufeli — Erkinis'li Âşık Muhibbi (1823-1868)'nin bir Vâiz efendiye karşı söylediği «efendi» redifli koşması ile bunun üzerine olan bilgiyi ve Âşık hakkında bir fıkrayı vermiştir).

Çilingiroğlu Kemal: «Çoruh Boyu ve Hopa civarı Oyunları». 1949 Aralık — s. 5.

Dizdaroğlu Hikmet:

1. «Bir Monografi Tahriri I.» 1951 temmuz, s. 24.

2. «Bir Monografi Tahriri II.» 1951 eylül, s. 26.

(Hikmet Dizdaroğlu, «Yusufeli'li Huzûri» adlı eserin sahibidir. M. Gökalp'in aşağıda görülecek tanıtma ve eleştirilerine bu iki yazısı ile karşılık vermiştir).

Gökalp Mehmet:

1. «Âşık İznî», 1950 Nisan — s. 9. — 1955 Temmuz — s. 72.

2. «Yusufeli İkrarı» 1959 Kasım — s. 16.

3. «Âşık Sefili ile Bala Beyin Karşılışması» 1951 Ağustos — s. 25.

4. «Yusufeli Pervanı» 1952 Kasım — Aralık s. 40-41.

5. «Yusufeli'li Huzûri» (Bu yazılar, H Dizdaroğlu'nun eserinin eleştirisidir) 1951 şubat ve nisan, 19, 21. sayılar.

6. «Huzûri Dolayısıyla Zaruri Bir Cevap» 1952 şubat, s. 31.

7. «Huzûri İstanbul'da» 1952 mayıs, s. 34.

8. «Huzûrinin Köyünü Ziyaret» 1954 şubat, s. 55.

9. «Huzûri'nin Mânevi Âlemi» 1954 kasım s. 64.

10. «Âşık Pervânî — Güllühan'ın Karşılışması» (I, II, III. yazılar), 1955 kasım s. 76, 1956 ocak — 78, 1956 mart — 80.

11. «Mâhiri — Mâhtâban Hikâyesi» (I-V. yazılar, Yusufeli'li İphan köyünden Âşık Mâhiri'nin hayat hikâyesidir) 1960 yılı: 135, 136, 137 ve 1961 yılı: 133, 139. sayılardadır.

Hünçer İhsan: «Âşık Remzi Akbaş Halit Bayrı mıdır?» 1959 şubat s. 115. (Huzûri'nin İstanbullu Âşık Remzi ile karşılıklı değişmeleri anlatılmış, Remzi mahlaslı şairin rahmetli M. Halit Bayrı olduğu açıklanmıştır).

Kardeş Mehmet: «Derlemeler: Huzûri'nin Tezâtlar Destanı» 1962 kasım s. 160.

Kurzioğlu M. Fahrettin: «Oniki Hayvan üzerine Dönen Yıllar ve Türkçe Ay Adları», 1950 Mayıs — s. 11.

Okay Haşim Nezihi: «Huzûri Adlı Eser Dolayısıyla» 1951 mayıs s. 22. (Okay bu yazısında; H. Dizdaroğlu'nun eserini tanıtmış, ayrıca Huzûri'nin -aşlı 20 kit'a olan- «hocam» redifli destanından 14 dörtlüğünü ve iki koşmasını vermiştir).

Önder Ali Rıza: «Ölümünün yıldönümünde: Âşık Ali Huzûri Coşkun» 1952 kasım s. 40.

Özder M. Âdil:

1. «Ölümünün 4. yılında: Yusufeli'li Şair Huzûri» (I, II, III. yazılar). 1955 eylül — 74, kasım — 76 ve 1955 mayıs — 82. (Bu yazılarda: Şairin hayatı, doğum yılının gerçek:

Menkıbeler :

KAFTANOĞLU

Yazan: Bekir HAZAR

Ardanuç'un bugünkü Yöltüstü (Basa) köyünün kuzey batısında; Acı-elma, Anza, Çıkkık adlarını taşıyan üç tepe vardır. Bunlardan Acı-elma (ikinci adı: Cihan Tepesi) adını alan tepe ötekilerinden daha yüksekçe (yaklaşık 1300 m.) ve onlara göre kuzeybatıya düşer. Üçü de çam ağaçlarıyla kaplı olup, Anza ve Acı-elma yamaçlarında «ziyaret» sayılan topluca eski mezarlar bulunur. Anza tepesinin güney yamaçlarına serpilmiş eski yapı örenleri (pöğ'ler) ve bunların ön yamaçlarında üç yerde görülen kürtünlü (yalaklı) su kaynakları, burasının eskiden şen bir konum yeri olduğuna tanıklık eden kamitilardır.

Acı-elma — Anza arasındaki boyun'dan geçen eski yollar, Petekli (Cugo) ve Gökçe (Opuçala) köylerini Basa üzerinden Ardanuç-Kale'ye bağlar. Bir yol da buradan Anaçlı (Ançkura) ve İncili (Anıç) köylerine geçer.

Bu örenlerin bulunduğu yerin hepsi birden «Berda» adını taşır. Şen çağında Berda'nın sağın (sağmal) hayvan sürüleriyle dolup taşan bir yer (çiftlik, ya da köy) olduğu anlaşılıyor.

«Ber» sözü; «ağıldan çıkarılan koyunların tutulup sağıldığı yerin yerli adıdır. Berda eğer bu isimden doğma bir yer adı ise, bunun «ber» isminin «de» halini gösteren

tarihi, karşılaştığı âşıklar, irticaldeki kudret, eserlerinin sayısı ve türleri tesbit edilmiştir).

2. «Yusufeli'li Keşfi» (Huzûri'nin babası) I-III. yazılar, sayıları: 1958 haziran — 107, 1959 şubat — 115, 1960 ocak — 126.

Turgut Recep: «Ay Hakkında İnanmalar» 1956 Mayıs — 82. (Yusufeli'deki «Ay inancı» VII. Bölümde verilmiştir).

Uyguner Muzaffer:

1 — «Halk Edebiyatı Araştırmaları: Âşık İznî'nin İki Şiiri», 1954 Şubat — 61.

2 — «Saz Şairleri: Zuhuri ve Şiirleri», 1955 Nisan — 69.

3 — «Saz Şairleri: Zuhuri Hakkında» 1956 şubat — 79.

ve özel şekliyle «Ber'de» olması ve bu şekilde söylenmesi gerekir. Ne var ki, Ardanuç ve çevresinde Türkçeden gelme isimlerin «de» halini, ince sesli hecelerin sonunda bile kalmış şekliyle «da» olarak söyleniyor: Derede, tepede yerine söylenen «dereda, tepeda» ve buna bezer sözler gibi...

Berda'ya yakın bir dere ve nahiye (bucak) adının Berta, Şavşat'ta Hanlı (Hantuşet/Bilbilvan) köyü-yaylaklarında bir mevkiin de Birte olarak geçmesi, bunların Berda ile olan benzerlik ya da ilişkilerini hatırlatmıyor değil. Bir bakıma da Azerbaycan'daki eski Berda adlı yerin, bizim bu Berda ile aynı oluşuna bakıp bunun oradan gelme (çünkü Kaftanoğlu'nun «Türkmenlerden gelme» olduğu da söyleniyor) bir yer adı olacağı tahminlerden uzak tutulamaz.

İşte, türlü şekilleriyle ve ekleriyle, söyleniş özelliği de muhafaza edilerek tesbit ve burada naklettiğimiz «Kaftanoğlu» menkıbesi Ardanuç'taki bu Berda'da geçiyor.

«Berda denilen bu yerde Kaftanoğlu, heybetli, güçlü kuvvetli, güzel çehreli, kaytan bıyıklı bir adamdı. Uçan kuşa hükmeder, hatırını saymayan beğleri, ağaları zarı zarı ağlatır, fakir fukarayı güldürürdü. Malı, darı, atı, atlısı; oğul-uşağı pek çoktu. Oğul — uşağı o kadar çoktu ki, sofraya oturdukları zaman şimsir kaşıkların sesi taa Küreşen'den (bir saatlik uzaktaki bir çayırılık) duyulurdu. Aman dileyeni bağışlar, erzak isteyenin «haro» larını (tahıl anbarlarını) doldururdu.»

«Berda'nın namı dörtbir yandan bilinir, Kaftanoğlu'nun şan ve şerefi padişah katında da anılırdı. Kaftanoğlu'nu duyan beğler; ağalar ona gelir, onunla birlik olduklarını söylerlerdi. Konaklarda ağurlanan beğler, ağalar o kadar çoktu ki, onların bir günde içtiği çay — kahve Kale (Ardanuç Kale) Beginin bir yıllık masrafını karşılardı. Konaklardaki musluklardan koyun, keçi, inek ve camuş sütleri ayrı ayrı akar, kürünler dolusu kaymaklar bulunurdu.»

«Kaftanoğlu o derece gani bir beg idi ki, en ufak bir hediyesi bir fakiri zengin ederdirdi. Onun zamanında, değil Berda'da,

Basa, Cugo, Ançkura köylerinde bile fakir bulunmazdı. Hergün ziyaretler dolar taşar, kurbanlar kesilir, mevlitler okunurdu. Ziyaretlerde bulgur pilavına kimse kaşık atmaz, şişek kurbanlarından yapılmış kavurmalar piring pilavları ile yenirdi. İnsanlar doyar, artanı da kurt, kuş yedi. Kaftanoğlu devrinde (güvenlik o derece sağladı ki), kurt kuzu ile bir gezdi.»

(Berda'dan dışarı olan yerlerde ise bu derece güvenlik yoktu):

«Çık helc bir bu Berda'dan dışarı
Gürürsün başına neler geliyor
İti, kurdu, insanı mı? haşarı
Gürürsün başına neler geliyor.

Kaftanoğlu yoktur el illerinde
Kurdy ayrı gezer cebellerinde
Urba'n için öldürürler yollarında
Gürürsün başına neler geliyor.»

«Kaftanoğlu'nun hayır-hayratı da boıdu. «Kaftanoğlu Çamı» (1) nın dibinden Anıç'a, Ançkura'ya yol giderdi. (Aynı yol yine işler). Bu yoldan geçenler Kaftanoğlu sofrasında doyar, ondan sonra yola revan olurlardı. Onun sofrasını (2) ancak dört kişi (adı geçen) çamın dalına asar veya dalından indirebilirdi. Çamın bir dalında koyun, bir dalında sığır eti asılırdı. Gelip geçenler ister koyundan, isterse sığır gövdesinden et ke-

ser, hazır ocakta pişirir yer, geçirdi. Eğer et yemeden geçerse, Kaftanoğlu'na hakaret sayılır, o yolcu temizce dövülürdü. Bunun için Kaftanoğlu devrinde fakirle zengin belli olmazdı.»

«Kaftanoğlu'nun iki sarayı vardı: Biri «Çürük-taş'ın (*) üstünde, öteki de «Acı — elma» tepesindeydi. Her konaktaki hizmetçi ve cariyeler ayrı idi. İçki içer, saz çaldırırdı. Aşıkları sever, bol bol bahşışler verirdi.»

«Köyleri, şehirleri maiyeti ile gezer Kaftanoğlu'nun ünü, o yere gitmeden duyulurdu. Kendisi kır donlu bir ata biner, bunun «Köroğlu'nun Kır'atı'nın torunu» olduğunu söylerdi. Maiyetiyle silâhlanıp yola çıktı mı, atların nal sesleri bir günlük yoldan duyulur, yollardan kalkan tozlar göklere direk olurdu.»

«Her cuma günü Kale'ye gider, cuma namazını edâ ederdi. Basa'da günü umutlanlar, Kaftanoğlu'nun geçişiyle o günün cuma olduğunu anlardı. Maiyetiyle, Hıçan (Basa'da bir mevki)'dan aşağı doludizgin gelisi Basa'da beşikteki çocukları uyandırırdı.»

«Kaftanoğlu bir başına (bağımsız) bir adamdı. Hiçbir padişaha bağlı değildi. O, sadece zalimlerin başına topuz indiren bir Beğ'di.»

«Günler böyle devam etmedi: Berda'ya bir «kırgın» girdi. Adına «Taun» dediler. Berda'yı sildi, süpürdü. Ne Kaftanoğlu kaldı, ne oğul-uşağı, ne de maiyeti... Hepsinin yerinde yellere esti. Ölümden kurtulan tek çocuk oldu, bu da çıplaktı (3). Berda'nın ölümlerini civar köylerden gelenler gömdüler. Bir zamanlar çingırak sesleri, koyun, kuzu meleyişleri Mükker (şimdiki Meşeköy)'den duyulan Berda'nın şimdi o ıssız ve acıklı haline kurtlar, kuşlar bile ağladı:

«Yıkılmış Berda'nın peğleri kalmış
Dünyada beterin beteri varmış
Ağla, dövün, yalvar neye yarar ki
Berda diye boş bir efsane kalmış.

«Kaftanoğlu» nun Savaşlarla ilgili söylentisi (Kaya Beğ'den): «Kaftanoğlu, Türkmen'in haberi üzerine Derbent savaşına gider. Türkmen'e dönüşünde, Berda'nın Gürcüler tarafından basıldığını, ahalinin, çocuklarının kılıçtan geçirildiğini ve pek sevdiği «Bâdisaba» adlı karısının da bunlar eliyle kaçırılıp İstanbul'a (4) götürüldüğünü

öğrenir. İstanbul'a gider. Padişah Kaftanoğlu'nun geldiğini duyunca kuşkulandır, zindana attırır. Zindancı Kaftanoğlu'na sorar: «Sen kimsin, nesin, padişah seni niçin hapsetti?». Kaftanoğlu zindancıya cevap verir:

Atlarım var «Gök-civar»da (5)
Nahırlarım çevre yanda
Oğul-uşak dolar taşar
Askerim var kalalarda.

Ben Derbent'te yar'im evde
Kefereler kaçırılmışlar
Bâdi-saba'm şimdi nerde
Ararım onu her yerde.

Kaftanoğlu derler bana
Çar köşenin sahibiyim
Beğler, ağalar katında
Köroğlu'nun şahbâziyim.

Zindancı keyfiyeti padişaha bildirir. Padişah, Kaftanoğlu'nu huzuruna alır, dinler derdini, çare bulamaz, Frengistan'a gitmek olmaz, der, çar-naçar geri döner.

Bâdi-saba'mı kaçırdım
Aklım fikrimi uçurdum
Nideyim ah yar nideyim
Alıp başımı gideyim.

Padişah bile nâçare
Ölüme var mı bir çare
Nideyim ah yar nideyim
Alıp başımı gideyim.

Kaftanoğlu derler bana
Âhir ömrümü alsana

Nideyim ah yar nideyim
Alıp başımı gideyim.

Berda'ya geldiğinde köyün taundan bütün kırıldığını görür. O da tanrısına yalvararak canını almasını diler. Fakat bu sırada kayıptan bir ses duyar. Sese uyanır, kendisini Peygamber çağırıştır. Mekke'nin yolunu tutar, bir daha da geri dönmez.»

(Kaya Beğ, son yıllarında Kaftanoğlu üzerine aşağıdaki rivayetle birlikte iki türküyü de nakletti.):

«Kaftanoğlu, Acem Şahının çok iyi tanıdığı bir Beğ'di. Şah darda kaldı mı, Kaftanoğlu'na haber salar, onu imdada çağırırdı:

Acem'den bir name gelmiş
Asker ister leşker ister
Kaftanoğlu emir almış
Gülle ister, güzü ister.

Türkmen'de leşker toplanır
Çar köşeden tümenleri eklenir
Sade Kaftanoğlu mu beklenir
Gider balam giderim hey...

Kımaladım ayağımı elini
Kemere kucurdum ince belini
Canım Türkmen, güzel Türkmen gelini
Canım nerden, hanım nerden
Aşar yolu yaylanın.
Yanağı billürdan la'l
Dudağı kanımdan al

SÖT VEREN ANNELER,
KANSIZLIK, ZAFİYET
KLOROZ, İSTAHSIZLIK
SIRACA VE NEKAHAT
İÇİN

(Basın: 23239 — 46)

FLORÜRLÜ DİŞ MACUNU

ipana
fluorid

Diş minelerini sertleştirir • Diş etlerini kuvvetlendirir • Çürümeleri önler

Canım Türkmen, güzel Türkmen gelini
Canım nerden, hanım nerden
Asar yolu yaylanın.
Sultanlardan sultan yarım
Kaftanoğlu senin senin canım
Bir sev, bir kuc ey sultanım
Canım nerden, hanım nerden
Asar yolu yaylanın... (6)

(Kaftanoğlu'nun Silâhsörleri ve Tiflis Kalesi Savaşı üzerine bir başka söylenti: Basa'dan «Labastı» lakaplı Ali Özdemir'den): «Kaftanoğlu'nun» emrindeki silâhsörlerden Kör-Könöz, Memiş, Durmuş, Arslan, Sadık ve Sürmeli adındaki yiğitler pek nam- lı idi. Bunlardan Kör-Könöz, bir gün gelip Kaftanoğlu'nun yerini alacağını içten içe aklından geçirirdi. Fırsat buldukça da arkasından Kaftanoğlu'yu kötülerdi. Tiflis Kal' asının büyük kapısının alınmasına Kaftanoğlu memur edildi. Maiyetiyle bu kapiya çul- landı. Düşman pek çoktu. Bir hile ile Kaf- tanoğlu ve adamları kılıçtan geçirildi. Bu savaştan tek olarak kaçıp kurtulan Kör — Könöz oldu; Kaftanoğlu şehid olunca mey- dan da ona kaldı. Ama gel gör ki, Kör — Könöz Berda'ya geldiğinde, Kaftanoğlu'nu küçültmek için hadiseyi çevirerek başka türlü anlattı: Kaftanoğlu savaştan kaçıyor- du. Padişah onu da maiyetini de astı, dedi. Aradan çok zaman geçmeden Kör — Könöz, Kaftanoğlu'nun sevgili karısını da alarak Berda'nın başına geçti. Fakat artık gün- ler kalmamış, Berda'nın devri bozulmuştu. Baykuşlar köye hücum etmeye başladı. Bir gün bir kıran geldi, köyde canlı bırakmadı.»

Menkıbenin buradaki şekilleriyle anla- tıcları:

- 1) Basa'dan: 1936-38 yıllarında 65 yaş- larındaki Kaya Öztürk,
- 2) Aynı köyden: 55 yaşlarında Ali Özde- mir,
- 3) Aynı Köyden: 1964 te 74 yaşında Ülfet Hanım ve Könöz Ahmet,
- 4) Coğo'dan: 1938 de 55 yaşlarında bu- lunan Molla Fazlı (merhum),
- 5) Aynı köyden: 1964 te 72 yaşında Kutel Osman.

(1) Bu asırlar görmüş çamın şimdi dal- ları kurumuş, gövdesi kalmıştır. Gövdesi de

çürümeye-yüztutmuş olup, mantarlaşan kı- sımalarında yabancı otlar bitmiştir. Çam bu- gün dahi «Kaftanoğlu Çamı» adını taşıyor.

(2) Buradaki «sofra», üzerinde yemek yenilen dört ayaklı daire biçimindeki yerden masanın adıdır.

(*) Çürüktaş, bugün aynı adla anılıyor. Çürük kayalardan meydana gelme bir tepe gibidir. Kuzey yönündeki duvar kalıntıları çağımıza gelmiştir.

(3) Taundan kurtulan bu çıplak çocu- ğu Könöz — oğlu Hafız ağanın büyük dede- leri Cugo'ya götürmüşler. Çocuk orada bü- yümüş, evlenmiş ve bundan, Cugo (Petek- li)'da bugünkü «Çıplak — oğulları» soylu ai- le türemiş. Torunları çağımızda, bu köyde yaşayan ailenin «Berda'dan gelme» bir soy olduğu da bilinip söylenir.

(4) İstanbul adı, menkıbenin diğer ri- vayetlerine pek uygun düşmüyor. Hanımı Bizans'a kaçırılmışsa olur. Değilse kaçırılan yerin Tiflis veya Tebriz gibi bir yer olması gerekir.

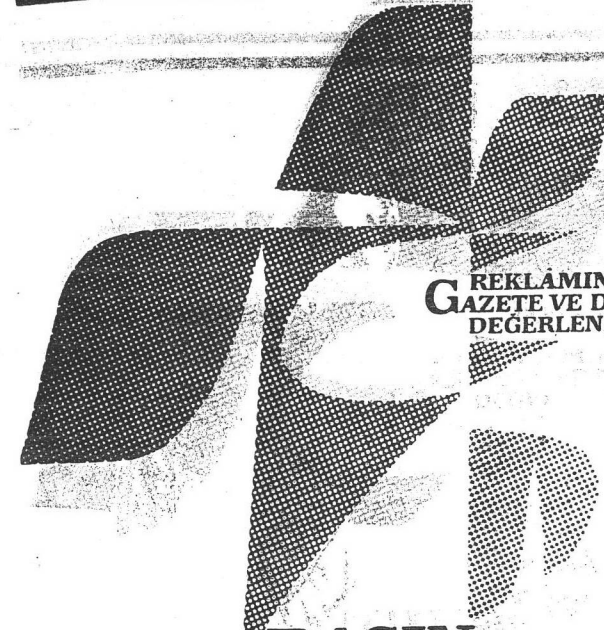
(5) Gök-civar, Basa arazisi içinde bir mevki adı olup bazan da «Göglü — civar» o- larak söylenir.

(6) Kaya Beğ (Öztürk), Kaftanoğlu'nun «Türkmen'den gelme» olduğunu anlatır, o- nun bu türkülerini köyde, «türkmen ağzı» na uygun şekilde pek güzel söylerdi. Bu tür- küleri onun güzel sesinden dinlemiyen Basa' lı yoktur.

Bize gelen
KITAPLAR

★ Hamit Zübeyr KOŞAY: «Susmuş Saz» Ardanuçlu-Âşık Efkarî (Âdem Şen- türk) nin hikâyeleştirilmiş hayatı ve bazı şiirleri. Baskı: 1949. 20x14 boyunda, 52 say- fa, 1 lira (Yazarın, 39. sokak, No. 3, Bahçe- lievler — Ankara adresinden temin edilebi- lir).

★ M. Adil ÖZDER: «Doğu İllerimiz- de Âşık Karşılaşmaları». I. Kitap. Sipariş adresi: Emek Mahallesi, 67. Sokak, No. 24-4, Bahçelievler — Ankara. 20x14 boyunda, 84 sayfa, 250 kuruş.

REKLAMINIZI
GAZETE VE DERGİLERLE
DEĞERLENDİRİN!

BASIN İLAN KURUMU

YURT İÇİ VE YURT DIŞI REKLAMLARINIZ İÇİN
HİZMETİNİZDEDİR.

Genel Müdürlük:

Cağaloğlu, Türkocağı Caddesi No. 1
İstanbul

Telefon: 27 66 00 - 27 66 01

Telgraf adresi: BASINKURUMU

(Basın: 10179 — 49)

Yıllık aboneli: 12,
altı aylık aboneli: 6
liradır.

Yurd dışı senelik abone:

3 \$, 1 £

TÜRK
FOLKLOR
ARAŞTIRMALARI

Sahibi: İHSAN HİNÇER

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Sorumlu Yönetmen:

BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres: Posta Kutusu: 46, Aksaray — İstanbul

TÜRK FOLKLOR (= HALKBİLGİSİ) DERNEĞİ'NİN YAYIN ORGANIDIR.

Basılmayan yazılar
istenince geri gönderilir.

Dizgi ve baskı:

ÇINAR MATBAASI

İstanbul

Başarınız ve istikbaliniz

tutumlu ve isabetli kararınıza bağlıdır.

Türkiye Vakıflar Bankasında

açtıracığımız her hesap

buyolda sizin için

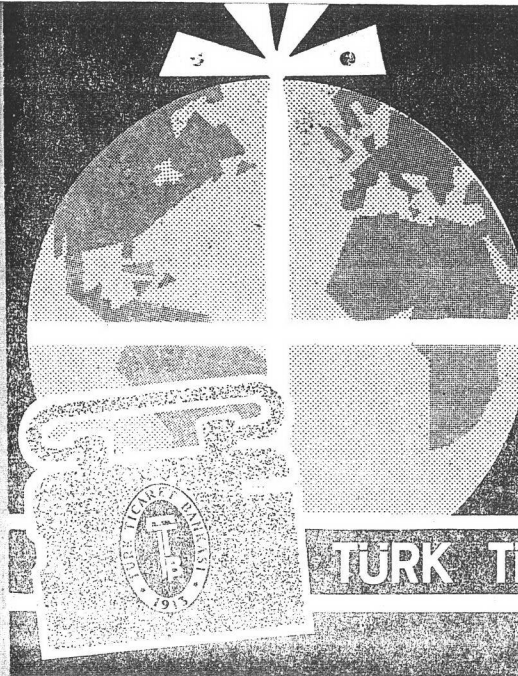
en büyük şanstır,

**Türkiye
Vakıflar
Bankası**

(Basın: 8811 — A. 1263 — 50)

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz
kadar
**MEMLEKET DIŞI
BANKA İŞLERİNİZ**
için de
**TÜRK TİCARET BANKASI
EMRİNİZDEDİR**

TÜRK TİCARET BANKASI

KÜLTÜR YAYIN 9

(Folklor: 51)

(Folklor: 52)

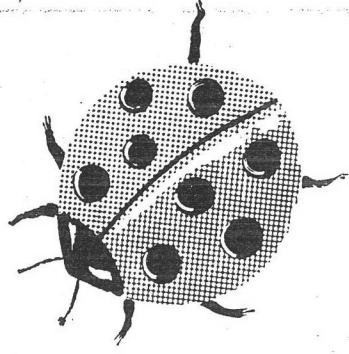
(Basın: 9224 — 53)

ASIRLIK TECRÜBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
BOL İKRAMIYE
SOSYAL HİZMET

**EMNİYET
SANDIĞI**

1966 yılı
Siz'e
Uğur Getirecektir

YENİ YILDA

12
MİLYON

büyükçekişlere iştirak için
Bütün Tasarruflarınızı
T.C. Ziraat Bankasında toplayınız.

T.C. ZİRAAT BANKASI

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

MAYIS 1966

İÇİNDEKİLER :

Folklor Enstitüsü Kuruluş Semineri
Yazı-Resim'de Arslan Suretleri
A'asözlerinde Değişmeler
Midasın Kulakları Nerede Doğmuştur
Harput'ta Kız İsteme, Şerbet ve Nişan
Çek Folklorunda Türkler Prof. Dr. J. BLAŞKOVICS (KUMANOĞLU)
Kitaplar Arasında: «Göçeli Âşık Alesker»
Eğün Oyunları ve Türküsüz Oyun Çeşitleri
Kandıra'dan Masallar: Alim Tas

Ihsan HİNÇER
Malik AKSEL
Kerim YUND
Cahit ÖZTELLİ
Ishak SUNGUROĞLU
Hikmet DİZDAROĞLU
M. Hilmi GÜR
Numan KARTAL

TÜRK HALK KILIKLARI VE OYUN TOPLULUĞU BEBEKLERİ
AMERİKA'DA

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI : 202

KURUŞ: 100

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜR DERGİSİ